

САЛПАГЪАРЛАНЫ РАМАЗАН

ШАЙТАНЛА

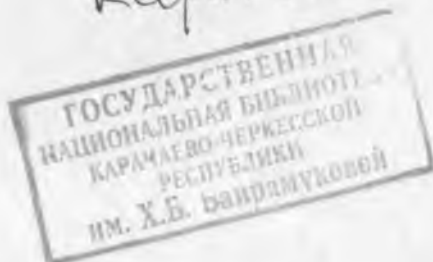
ББК 84 (2Рос-Кара) 6-4
С 16

Рецензенты: *Байчоров С. Я.*, кандидат филологических наук, тюрколог, профессор.

Батчаев А. М. Х., кандидат филологических наук, профессор, зав. кафедрой карачаевской и ногайской филологии Карачаево-Черкесского госуниверситета.

Боташев Р. А., преподаватель КЧГУ.

Кара: 6030-Д

САЛПАГЪАРЛАНЫ РАМАЗАН

ШАЙТАНЛА

Чам хапарла
Къысха хапарла

Къарачай шахар – 2008

ИЗДАНИЕ КОПИИ

А. П. Н. А. П.

Нацкомандной
Службы
от автора.

[Handwritten signature]

15.10.08.

ТЫЛМАЧЛЫКЪ

Бир джолда, шахарны бир кыйсыкъ-мыйсыкъ орамы бла бара таргъанлайыма, аллыма бир къарт амма чыгъыб къалды.

-Джашым, былай бир сабыр эт! – деди.

-Амма, кечериксе, ашыгъама – деб, кете теб-редим. Ашыгъыб немем джокъ эди, сѣлеширге адам табмай, эригиб тургъан бир-бир аммаланы «къолуна» тюшсент, ычхынган кыйын болады да, аны ючюн этдим алай.

-Ашыкъгъан суу тенгизге джетмейди, ашхы улан, - деб, билегимден тутду амма. – Кѣбге тыймам. Ол анда келгенни кѣресе. Мени эгечимден туугъандан туугъанны кызыда. Атасы да, анасы да къарачайлыла болгъанлыкъгъа, къарачайча билмейди, мен да орусча билмейме. Иги джашча, менге бир тылмачлыкъ эт. Кѣб болмай Москвадан келгенди. Хар ким бизнес – чизнес деб чачылгъандыла да, эгечиме бу къарайды. Гитче эгечимди, ол да джюзден атлагъанды.

Гокка хансча, джасанма, ариу кыыз туурабызгъа джетерге:

-Кызым, бери бир бурул, аурууунгу алайым, - деди амма.

-Энди мени тылмачлыкъ ишим башланды.

-Дочь моя, сюда одна повернись, твою болезнь возьму.

-Я не болею, - деб, къатыбызгъа келди.

Амма:

-Тынчмысыз? Таныялдыңмы, мен Акъбабушма. Битдир не эте турады?

Мен:

-Вы смирын? Узнаёшь, я Белаутка. Летучая мышь что делает?

Къыз:

-Летучая мышь на чердаке, завязывая себе ногу, висит, целыми днями спит, а ночью куда-то исчезает.

Мен:

-Битдир чардакъда аягъындан байлаб, тагъылыб сау кюнню хурулдаб джукълайды, кече уа къайры эсе да джокъ болуб къалады.

-Оу, мен джарлы, энди ма ол уллу юйде анга бир мюйюш табылмаймы къалды?! – деди амма, кеси бла сёлешгенча. – Гитче келини къачан да огъурсуз зат эди, аны кёрюрге суймей чыкъгъан эсе да ким билсин. Алыннган адамны байлагъанча, кесе-кесин байлагъаны уа не этгенлигиди? Джукъусураб джыгъылырма, деб къоркъа болурму? Огъай, тоба... Аякъларында джелине себеге санай болур... Мени да аякъларым арт джыллада кёбюрек джюрюсем, билдире башлагъандыла... Битдир этген джараса уа, сахарны эм мийик юйюню чардагъына чыгъыб, мен да этер эдим алай. Ансы эртде огъунакъ былай болуб... Энди алагъа бир Аллах айтхан боур эди, ол кече къайры эсе да джашыртын джокъ болуб кетеди дегени уа не затды? Къартлыгъында обур болуб айланмай эсе, хайырсыз...

Акъбабуш бир кесек сагъышланыб турду да:
- Къызчыкъ, Битдирни аякъларында джели барды, эринме да элт да дохтургъа кѣргюз! – деди.

Мен:

- Девочка, у летучей мыши в ногах есть ветер, не ленись, отнеси, покажи врачу.

Къыз, окъурамай, айтды:

- Хоть ветер, хоть дождь, медврач принимать ее не будет, а ветврач находится далеко. Я туда не могу, некогда.

Мен:

- Джел се да, джангур эсе да, адам дохтур анга къарарыкъ тюлдю. Мал дохтургъа уа ... Ол узакъ дады. Ары элтирге заманым джокъду.

Акбабуш тебиб сѣлешди:

- Энди ала не сѣзледиле?... Адам къарт болса... Энди малныкъты чакълы бир сыйыбыз да болмаймы къалды?... Тоба къызчыкъ, сен да бек бедербетчиксе!

Акъбабушну сѣз урумун джаратмай, сорду къыз:

- Что она говорит?

Мен бедербетчик дегенни къалай кѣчюрюрге билмедим да:

- Она говорит, что ты очень хорошая, - дедим.

Акъбабуш:

- Къызчыкъ, ары элтирге эрине эсенг, Адам дохтурну юйге чакъыр да къарат. Къараргъа унамагъанны меннге айт. Асланы ийиб, мен аны бек тынч этдирирме.

- Девочка, если туда нести ленишься, вызови врача на дом. Если врач откажется, скажи мне. Я пошлю льва, заставлю усмирить.

Къыз, «это незаконно» дегеден ары не ай-тыргъа билмей, имбашларын къымылдатды.

- Аны сууукъ чабханына джарарча, ат джауну, сеннге да бир нохта бауну алыб чыгъайым, былай тур, - деб, амма юйюне кирди.

- Я ей жир дам, бежавшему холоду пригодится, а тебе недоуздок шнур принесу, стой здесь, - деб кёчюрдюм.

- Недоуздок шнур мне не нужен, извините, - деб, къыз кетиб тебреди.

Амма экибизни да кёрмесе, къалай болур деген акъыл келиб, мен, сымашча, сирелиб, сакълаб турама.

ГИТЧЕ КЕЛИННИ УЛЛУ КЕЛИНИ

«Адеблини сыйы уллуду», дегендиле нартла. Гитчекъыз келинлени эм гитчелери болгъаны себебли, къайынлары анга «гитче келин» деб юреннгендиле. Бусагъатда джылы келгенди, алай а къайынлары, хоншу-тийре да, юреннгенлери ча, «гитче келин», дейдиле.

Бир кюн Гитчекъыз келинине:

- Бар да, эгечимден туугъаннга почтадан переговор эт да, келин алабыз, келигиз, де, - деди. Келин барыб переговор заказ берди. Андан бери:

- Кимсе, не дейсе? – деди.

Бу:

- Келинме, келин алабыз, келигиз, - деди.

- Кимни келинисе, къайры барлыкъбыз?

Бу бир кесек тынгылаб турду да, къайын ана-сыны атын айтыргъа болмагъаны ючюн:

- Гитче келинни уллу келиниме, - деди.

ДЖАНГЫ КЕЛИННИ ДЖАНГЫЛЫЧЫ

Джангы келин хант юйде кире-чыгъа, джу-муш эте, эри да тапчаннга таяныб, юсюн джабыу бла джабыб тургъанды. Келин, джумушларын тындыргъандан сора, эрине шыбырдаб:

- Тур, отоугъа барайыкъ, - дегенди. Джатхан джууаб да бермегенди, бу джабыуну ачаргъа излегенинде, аны да башына тартхан болмаса, ачдырмагъанды. – Къайры джаба бараса, тур бери! – деб, келин джабыуну хыныракъ тартханды.

Джабыу бери ачылгъанлай, ызына айланыб, эшикге мыллык атханды. Ол юйге кире-чыгъа айланган заманда, эри чыгъыб кетиб, къайын атасы келиб таяннганын эслемей къалгъан кёреем.

КЪАЙЫН АНА БЛА КЕЛИН

Къайын анасы келини бла селеше келиб айтханды:

- Къыш ёлюрге чырта суймейме. Джер бузлаб, къабыр къазаргъа къыйын боллукъду.

къайгъы сѣзге келгенле да сууукъдан инджилликдиле. Джаз а болгъан чагъыб, къалай сейир болады. Джай кюн джылы, хар зат иги, ол заманы да бек сюеме. Къачда уа, кѣгетме деген бишиб, туура джандетдеча болады. Ол заманны да къоюб кетерим келмейди...

- Да сора къачан ёллюксе? – деб соргъанды келини.

ДЖАНГЫ АНА

Бир киши экинчи кере юйленеди. Биринчи бийчесинден Томпур деб гитче джашчыгъы аны бла къалады.

- Томпур, джангы анангы джаратамыса? – деб сорду бир кюн ата.

- Къайдам, алай джангы кѣрюнмейди, - деди джашчыкъ.

«БУГЪА САУМУДУ?»

Адрау деб къарыулу джаш болгъанды. Бир къауум тенглерини кѣкюреклерине башы бла уруб, адура тургъанды.

Джашла элни къыйыры сюреминде олтуруб, ушакъ эте тургъанлай, къайдан ычхынган эсе де, алайгъа бир бешли бугъа джууукълашханды.

- Хой-хой-хой, бу мазаллы затха къарагъыз! - дегенди къайсы эсе да.

- Мазаллы эсе да, мен аны, башым бла уруб, адуруб къоярыкъма, - дегенди Адрау. Ёчешгендиле.

- Энди эки мюйюзюнден экинг тутугъуз, - дегенди Адрау.

Тутхандыла. Адрау, чабыб барыб, башы бла бугъаны мангылайына ургъанды. Алай этгени бла ойсураб джыгъылгъаны тенг болгъанды. Джашла, бетине суу бюркюб, ары-бери этиб, кючден эс джыйдыргъандыла.

- Бугъа саумуду? – деб соргъанды Адрау, кёзлерин ачханлай.

ЭРКЕК КЪАДЫР

Уркъуют, ишге джарашыргъа деб, совхозну конторуна барады. Эшикден киргенлей, сол джанында терезечикден машинка бла басмалай тургъан джаш тиширыуну кёрюб, нек келгенин айтды. Ол кассир эди, къыз бери чыгъыб, къолун коридор таба тута, Уркъуютха:

- Ары къыйырында, онг джанында эшикге кир да отдел кадргъа сёлеш, - деди.

Уркъуют ичинден: «Кадр», «къадыр», «къадыр» - дей барды да, кассир айтхан эшикге кирди. Анда тырнакълары боялгъан, чачы къысха къыркъылыб, бурма этилген сазбет тиширыу къагъыт джаза тура эди. Уркъуют:

- Иш къолай болсун, неме, къадыр... Эркек къадыр сенмисе? Мен ишге... - дерге, сазбет тиширыу силкиниб ёрге къобуб, муну сёзюн бёлюб:

- Къалай дейсе?! Ким юретгенди сени алай сёлеширге? – деб ачыулу тюрсюн алды. – Былай

келчи, - деб, эшигине «Бухгалтерия» деб джазылган кабинетге чакъырыб барды. Анда гардошбурун, къашхабаш, быдырлы эркишини къатына джууукълашыб, Уркъуятха къараб, басындырды:

- Айтчы! Къайда, ол биягъында айтханынгы бир айтчы! Ким юретгенди сени алай селеширге?! Бир айтчы!..

Къашхабаш бухгалтер экисине кезюу къарады. Стол джанында олтуруб ишлей тургъан талай адам бар эдиле да, кече баугъа кириб сернек тартханлай, мала бери къарагъанча, ишлерин къоюб, барысы да бери къарадыла.

Уркъуят, айыблы иш этгенча, тартынаракъ бола:

- Акъыз, быллайла нек этесе? Эркек къадыр сенмисе деб соргъандан сора, башха джукъ айтмадым ушойду да, джумушуму айтыргъа да къоймадын, - деди.

Джел ургъан чёб башыча, барысы дырын болдула. Бухгалтер, быдырын къайры тас этди эсе да, төрт бюгюлюб, башын ары сугъуб, столну люуюлдетди.

МАХУШ

Махушну авторгъа талай хапары белгилиди. Былайда бири бериледи.

Махуш бла къарнашы къошдан эниб келе тургъанлай, джылы келген бир адам тюбеб, ата-

ларыны ёлгенине къайгъы сёз бергенди. Ол кёзюуде Махуш кюлген этгенди. Къайгъы сёз бере тургъан адам Махушну къарнашына:

- Тейри, джашчыкъ, сенден бир джукъ чыгъарыкъ тюл эсе, атагъыз тюб болгъанды, - деб кетеди. Ол кетгенден сора къарнашы Махушха:

- Къайгъы сёз берген сагъатда нек кюлдюнг?! - деб урушады.

- Мен кёргенни кёрсенг, менден да бек кюлюк эдинг, - дегенди Махуш.

- Телиленме! Айт, - дегенди къарнашы.

- Кёпюрню тюбюнде ол ат башын къалай кымылдата тургъанын кёрмедингми? - дегенди Махуш.

КЪОШДА

Бурун адамла насыблыла болгъандыла. Химия джокъ, зат джокъ... Ашагъанлары, ичгенлери таза, солугъан хауалары да таза. Ол себебден джюреклери, иннетлери да таза, кирсиз болгъанды. Ойнай-кюле ишлегендиле. Бир-бирине чам, накъырда эте джашагъандыла.

Бир къарачай къошда джашла бир нёгерлерин тынчыракъгъа санаб, хаман хыликкерек этиб тургъандыла:

-А марджа, Асланбек, суу келтир, биз алайын танымайбыз, ансы кесибиз барлыкъ эдик, - дерге уа бютюн да ёч эдиле.

Асланбек, арбадан тюшген машокча, тынчыракъ адам болса да, аланы безигенлерин ангы-

лаб, суугъа бара тургъанды. Алай болса да, чыдамы тауусулмазлыкъ адам болмайды.

«Тынчны тебгени-къыйын» дегенлей, бир кюн ол суугъа кетиб, бир кесек тургъанлай, къулакъдан: «Ой-ой! ой-ой!» - деб бир ачы къычырыкъ келгенди. «Арабин, не болду, Асланбекни айю тутубму къойду», - деб, джашла, кими сенек, кими кюрек, кими балта алыб, къулакъ таба мыллык атхандыла.

Барыб къарасала, Асланбек, эки аягъын да къара суну эки джанына салыб, сюелиб тура. Джарыкъ ышара, бармагъы бла кёзлеуню кёргозе, былай айтханды: «Ма суу! Ма къара суу! Ма акъ суу! Ма татлы суу! Ма Зем-Зем суу! Ма сизни ол танымагъаныгъыз буду!»

Джашла дырын болгъандыла, кими ары, кими бери аууб, къарынларындан тутуб, харх этгендиле. Алай бла, ол кюнден сора суугъа да кеслери бара турурча болгъандыла.

СОККАНЫ СЁЗЛЮГЮ

Джетинчи классда ана тилден дерс башланды. Башланды десем да, тюнене окъулгъан затланы сора эди устаз Софья Аслановна. Ала уа сёзлени, айтымланы юсюнден эдиле.

Къалай да болсун, бу джол сохтала дерсге иги хазырланмагъан эдиле. Софья Аслановна ючеуленнге аман багъала салды. Сокканы къобарды. Классда къарачай тилни эм иги билген ол эди.

- Софья Аслановна, бу дерсни этер ючюн, окъуу китабдан да бек «Къарачай-орус сёз-люклеге» къарагъыз, аланы окъугъуз, деген эдигиз – деди Сокка. – Атамы аллай эки-юч китабы барды. Алагъа къарадым, окъудум. Джукъгъа джарамагъан затладыла.

- Сокка, алай нек айтаса? – деди Софья Аслановна. – Аланы алиMLE джарашдыргъандыла.

- Алимликлери алай болур, - деди Сока, уллу адамча сабыр-сабыр. – Ала айтханны айтыргъа суймейме ансы, дерсими билеме. Кесим сёзлюк джарашдырыб тебрегенме, андан бир кесек окъуюм.

- Окъу, Сокка, окъу, - деди, сохталаны оюмларына бек эс бёлуючу Софья Аслановна.

Сенек аууз – вилы рот.

Алтаякъ адам – шестиногий человек.

Алтыхыр джаш – шестирезбовый парень.

Бизге башсыз тиширыу келди – к нам пришла женщина без головы.

Поездни бугъасы – бык поезда.

Атджер – лошадь земля.

Къара суу – черная ода.

Сары джау – желтое масло.

Къозукъулакъ – ягнёнок ухо.

Къара халатны кийдии – одел черную ошибку.

Сарыбий Гитчекъызны джашыды – желтый князь сын маленькой девушки.

Джазыу суугъа чынгатыр – письменность заставит в воду прыгать.

Атаны-ананы къачы уллу – у отца-матери
осень большая.

Иги окъугъан сохтаны ким да сюеди – кол-
басу, которая хорошо учится, все любят.

Чабырлагъа салам салдым – в чабыры поло-
жил привет.

- Нек тохтадынг, Сокка? – деб сорду Софья
Аслановна.

- Бир кюннге андан кёб эталдым.

-Аллай бир эталгъанынг да уллу джетишим-
ди, - деди Софья Аслановна, ышарыб. – Бек уллу,
магъаналы ишни башлагъанса, кюреш. Китаб
болурча бирни эталсанг, директоргъа, респуб-
ликада тамадалагъа да айтыб, басмада чыгъа-
рырбыз. Беш салама сеннге. Сиз да, сабийле, Сок-
кадан юлгю алыгъыз, ана тилибизге аныча эс бё-
люгюз, суююгюз. – Къонгурау зынгырдаб, школ-
да дерсле бошалгъанларын билдирди. – Къайда,
сёзлюгюнгу меннге берчи, директоргъа-затха
кёргюзейим. Бизни классда къаллай фахмулу
сохтала болгъанларын билсинле, - деб, Соккадан
тефтер къагъытын алды. - Сен кюреш, муну уа
тамбла ызына берирме, - деб ол, бетинде ышар-
мыш ойнай, классдан чыкъды.

САНИЯТНЫ САТЫУУ

-Алан, ненча дейсе бу къойгъа?

-Джыйырма тюмен.

-Асыры багъа айтаса, тюшмеймисе?

-Огъай, тюлдю багъа. Иги семиз къойду.

- Аман мал кёрюнмейди, алай болса да тыш бир кесек.

- Багъасы бек табды. Эте билсенг, муну къуру баш-аягъы, ичи-мичи, териси-мериси да къайтарлыкъдыла багъасыны джартысын.

- Алай эсе, аларын кесинге къалдрайым. Бер он тюмнге.

- Береме, ал.

Алай бла, эки эркиши келишиб, къойну базардан алыб чыгъыб кетдиле. Саният аланы сатыу этгенлерине къараб турду да, мен сизден артхамы къаллыкъма дегенча, кёб сагъыш эте турмай, ашыгъыш юю таба угулду. Баргъаны бла тауукъларыны бирин тутаргъа изледи. Ала къачыб, тутдурургъа унамагъанларында, бери къайырылыб, къоркъаргъа унамай тургъан джангыз гугурукгусун сермеб тутуб, базаргъа алыб барды. Къанатлыла сатылгъан тизгиннге дже-тиб, гугурукгуну аякъларын къысыб, аллына салды. Къолан джаулукълу бир тиширыу келиб:

- Къычырыучугъа ненча дейсе? – деди.

- Бир тюмен.

- Эгечим, багъаракъ айтаса, тыш бир кесек.

- Акъыз, багъа къайры болады. Эте билсенг, муну къуру башы-аягъы, ичи-мичи, тюю-мюю да къайтарлыкъдыла багъасыны джартысын.

- Алай эсе, эгечим, ол айтханларыныгы кесинге къайтарырма, беремисе беш сомгъа (Саниятны хыликке этгенге санаб иш этиб айтды).

- Береме, ал, - деди Саният.

Гугурукгуну сеткагъа салыб, багъасын бере,
тиширыу:

- Ол затларын а джашчыкъдан иерме, – деб,
кетиб тебрегенлей,

- Иймей къойма, Аллах ючюн, сакълаб тур-
лукъма, - деди Саният.

- Анам джандетли болсун, иймей къоймаз-
ма, - деб, къолан джаулукълу тиширыу, мазал-
лы, семиз, къызыл гугурукгуну къолтукъ тюбю-
не уруб, ышара-ышара, адамланы къалынына
ташайды.

БИРИ ДЖОКЪДУ

Машинала кёб джюрюгенликге, атланы ор-
нун туталмайдыла. Аны тау джайлыкълада мал-
чыла иги биледиле. Ожай ол затха бюгюн артыкъ
да бек ийнанды. Джайлыкъдан элге тегерек айла-
ныб джетгинчи, кюн джарым къорай эди. Былай,
къысхасы бла бир кёреим деб, атха миниб, джол-
гъа чыкыгъанында, эки-юч сагъатха келиб, элни
башындан къарады. Ожай ингир алагъа ол джолу
бла ызына да къайтды.

Джанибек малланы ызларындан джаяулай
кетди. Атха мен минейим дерге, Ожайны тамада
хатерин этди. Байтал бюгюн-тамбла тёлю бер-
ликди. Аны аяусуз этерге да суймеди. Къач кел-
ген эди да, джангыз уллу сыртны ол джанында
ёзенде болмаса, отлау алай къолай тюл эди. Ары
уа иги кесек барыргъа керекди. «Джаябаш» деб

бир тынч ёгюз барды. Ожайны джашы былтыр анны минерге юретген эди.

Джанибек, габрайын салыб, Джаябашха минди, малланы рахат кютдю. Ингир ала малланы кьош таба айландырыб, джокълады, санады, бети кетди.

Адетдеча, экинди заманда мала стауатха джууукълашдыла. Ожай, аланы бери джетерлерин да сакъламай, алларына атлады. Джанибекни ёгюзге миниб келгенин кёрюб, кеси аллына ышарды. Андан тюшгюнчю, джетиб, бир кюзюм деб, кёкенлени бу джаны бла джашыртын джууукълашды. Алай а анны бир бек мыдах, къайгылы кёрюб, айтыргъа хазырлагъан сёзлерин ичине джутду да, элден алыб келген кзуанч хапарын айтды:

- Джанибек, суююмчю бер, юй биченг эгизле табханды – джашчыкъ бла къызчыкъ. Узакъ ёмюрлю болсунла...

Джанибек хазна тюрленмеди.

Ожай:

- Джанибек, не болгъанды? – деб ашыгъыш сорду.

- Талай кере санагъанма, бир мал джокъду. Къайры кирди, не болду, билмейме.

- Ол тюбюндегин санагъанмыса?

Насыблыны эки джууугъу бирден келир дегенлей болуб, Джанибекни бети джарыды.

Ожай:

- Эртде къарачайлы отуннга бара, ёгюзлени боюнларында боюнсханы кёрмегенинде, унутуб

келеме, деб, ызына къайтыб барыб, къабакъ эшикден кирген сагъатда «таркъ!» деб тйигенинде билгенди боюнсха кесини имбашында болгъанын. Аллайын этдинг – деди да, экиси да харх этиб кюлдюле.

ДЖЮЗТЮМЕННИ ДАРМАНЫ

Джангы келин заманындан бери да Джюзтюмен, аурукъсунган этеме деб, джата, къоба туруучан эди. Хоншуда, тийреде адамла аны эри Сохтамырзагъа:

«Ийнанма, джугъу да аурумайды, асыры эринчекден этеди. Сени тегерегине айландырыр ючюн, солуру келсе, аууб къалады», - деучен эдиле. Сохтамырза ала бош айтханларына ишексиз эди да, тюз айтасыз, деб ышарыб къоюучан эди.

Джылланы оза баргъанлары бла Джюзтюменни сау кюнлеринден эсе ауругъан кюнлери аслам болуб башладыла. Сейир неди десенг, доктурну аты сагъынылса, отдан келек кие эди. Сора эри ангыламагъан дагъыда бир зат: не кыйын ауруйма деген кюнюнде да бёркле, жекетле, этгенин кыймай эди.

Бир джолда, Джюзтюмен да орунда джатыб тургъанлай, Сохтамырза, адетдеча, тюкенлеге, базаргъа айланыб, эркиши, тиширыу ишлени да тындырыб, эки сумка бла бир зат алыб келди. Алай а алгынча хант этиб, бийчесине орунга элтирге ашыкъмады.

- Бу ыйых кюн бир иги солуюм, - деб, диван-
нга таянды.

- Киши, къалай дединг? Джангыла болурса.
Бюгюн шабат кюн болур.

- Огъай, къатын, ыйых кюндю...

- Да, сора базарда не кёрдюнг?

- Базарда уа бир ариу тиширыу чурукъла
сатыла тура эдиле. Алагъа очеред бек уллу эди...

Джюзтюмен:

- Да, сора, эртденли аны айтмай нек тураса,
пасыкъ киши, - деб, орундан секириб къобду бий-
че. Дженгил-дженгил кийиниб, уллу сумканы
алыб ашыгъыш юйден чыгъыб кетди.

- Сау бол, тенгим, - деди Сохтамырза телефон
бла кимге эсе да. - Сен бюгюн меннге алаамат
дарманны айтханса... Хайда эсен бол!

ТЪЙЫН ТОН

Эртдерек заманлада бусагъатдача джылты-
рагъан, омакъ-чомакъ, импорт-чимпорт кийим-
ле болмагъандыла. Тюзю, байла - бийле кийим-
лерин алтын окъа-мокъа дегенча затла бла джа-
сагъандыла. Джарлыла уа кёбюсюне кеслери
джюнден-мюнден этиб кийгендиле. Амма, кё-
зюуледе тыйын тон омакъгъа, багъалыгъа санал-
гъанды.

Джарыкъ джюрек кюлюр, ойнар, суйгенин
да кеси сайлар, дегенлей, Гыттыу бла Джаннган
бир-бирлерин кёбден бери сюедиле. Барыргъа,
алыргъа деб турадыла. Экиси да джарлыракъ

юйдегиледендиле. Аланы суйгенле болгъанларын билгенле: «Бир бирине бек тыйыншлыдыла», - дейдиле.

Юйлери Гыттыугъа тыйын тон сатыб алдыла. Ол кесини бѣлмесинде джангы тыйын тонун да кийиб, къууанч тыбырлы болуб, къюзгюню аллында кеси кесине къарай тургъанлай, Тюйме келди. Джаннган бла Тюйме эки эгечден туугъанладыла. Гыттыуну уа тенг къызыды Тюйме. Ала этиучюлерича, бу джол да саламлашдыла, бир-бирин эркелетдиле. Тюйме Гыттыуну джангы тонуну кѣб, аламат алгъышла этди. Андан сора ол:

- Гыттыу, мени Джаннган ийгенди, энди къачаннга хазыр боласа деб, - дей, тенг къызыны бетине джылы къарамын бурады.

- Къачаннгада боллукъ тюлме, - деди Гыттыу.

- Гыттыу, акъыз, ойнагъанны кѣой, мен керти иш бла келгенме.

- Ойнамайма, Аллах бирди, керти кѣлюмдю, энди мен, бу тонну кийиб, анга барлыгъым джокъду, чыртда, бюгюнден ары, аз да, кѣб да айтмасын мени атымы, - деб бегитди Гыттыу, джангы тонуну джагъасын сылай-сыйпай.

ШАЙТАНЛА

Къызылалаийни юч камсык джашы барды. Джашлыкъ, эсириклик не этдирмейди. Джашла тюбеген адамларына: «Кел тутушайыкъ», - деб, сора къарыулары джетерча болса самаркъау этиб, хиликге этиб тургъандыла.

Джашла къошда тургъанлай, алагъа бир къартыракъ, дин ахлы адам кегенди. Джашла:

-Кел! Кел! Кел! - деб, къонакъны атдан тюшюрюб, къошха элтгендиле, олтуртхандыла. Агъач аякъ бла айран бергендиле. Къарт, ичерге тебреб: «Бисмилля!» - дегенлей, джашла «тыпар-тупыр» деб, бирери бирер тешикден терк чыгъыб, кёз туурадан джокъ болгъандыла. Сора къонакъ, керти да шайтанлагъа келиб къалдым, деб акъылына алай келиб, кёлю кетиб, ойсураб, олтургъан джеринде огъуна аугъанды. Бир кесекден Къызылалай келиб кёргенди. «Итлик» джашларындан чыкыгъанын билгенди. Къонакъны бетине суу бюркюб, ары-бери этиб, эсин джыйдыргъанды, ариу айтыб ашыргъанды. Джашлагъа уа иги къаты урушханды.

Джашла адамлагъа тюрлю-тюрлю оюнла кёргозе тургъандыла.

Бир кюн а биреулен келиб, джашланы кереклерин бериб, уадых этиб кетгенди, деб айтыу алайды.

КЪАСЫМ БЛА ШАЙТАНЛА

Бир къартха:

-Бурун шайтанла кёб болгъандыла, дейдиле, бусагъатда нек джокъдула? – деб соргъанларында, къарт былай айтханды:

- Да бусагъатда адамла кеслери шайтанла болгъандыла.

Мени къарт анамы атасы (анамы атасыны атасы) Байчораланы Къасым бир кече кьошда кеси болады. Нёгерлери, келин келгенге деб, элге кетедиле. Хоншу кьошда да нёгерлери элге кетиб, Атто деб бир джаш джангыз кеси болады.

Къасым мурджаргъа таяныб, юсюне джамчыны джабыб тургъанлай, кечени бир заманында, къулагъына той-оюн, харс ургъан, къобуз согъулгъан тауушла эшитиледиле. Той этгенле джууукъдан джууукъ келиб, кьошну къатына джетедиле:

- Къасым, сеннге къатын алыб келгенбиз, чыкъ бери, - дейдиле. Бу кымылдамайды.

Ала бир-бирине:

- Киригиз, тартыгъыз да чыгъарыгъыз бери! - дейдиле. Кьошну чалман эшигине айны джарыгъы тюшюб, Къасым алайгъа къараб тургъанды, бери кирген а кёрмегенди. Аланы назик тауушларындан таб затла болмагъанларын ангылаб, кымылдамай тургъанды.

Келгенле:

- Кьоюгъуз, бу кыыз-къатынмы биледи, келигиз, Аттогъа элтейик, - деб кетедиле.

Эртденблагъа Атто алыныб чыгъады.

СЮЛЕМЕН

Къасым бла Сюлемен къарнашладан туугъандыла. Дерт джетдирирге дегенча, бир джылдан шайтанла Сюлемен бла къазанлашадыла. Ай

джарыкъ кече Сюлемен, ат бла тауда бара тур-
гъанлай, чегет талада уллу тойгъа тюртюледи. Бу
таныгъан джашла:

- Кел, кел, кел, къонакъ! – деб, Сюлеменни
атдан тюшюрюб, атын илкичке тагъадыла. Ол-
туртуб, аша деб, аллына хычын саладыла. Къый-
налмаз кёзююу болур эди, Сюлемен, хычынны
къолуна алым, «Бисмилля», дегенлей, той этген-
ле барысы да терк джокъ боладыла. Къараса,
къолунда хычын дегенлери – ат кир, атыны джю-
гени да къаурачыкъгъа илиниб тура. Шайтан
кесин тура адамгъа ушатыб къояды. Аякълары
терсине айланыбдыла, аланы тюзеталмайды деб,
айтыу алайды.

ТОТ БЁЧКЕ

«Ой, сууукъду, сууукъду. Базар бизге
джууукъду...», дегенча, къышны бир сууукъ
кюнюнде, Махмут туруб, терезеден къарады.
Къараб, былай кёрдю: Машинист болуб ишлеген
уллу къарнашы паровозну къыздырыб келиб,
вокзалда тохтады. Бир чыганлы аны къатына
барды да:

- Хай, хай, хай, бу сйирлик машинагъа бир
къара. Бир быргъысындан пар чыгъады, бир
быргъысындан от чыгъады, оджагъындан чыкъ-
гъан тютюн кёкню джабады, 99 вагонну тартады,
эмегени джангыз кёзюча, аллында чырагъы сау
дунияны джарытады. Муну джюрюте билген

адамны къаллай уллу акъылы, билими, башы, барды... - дей келди да, - бир челек ташкёмюр берсенг а, - деди. Машинист:

- Бу меники тюлдю, къралныкъыды. Берлик тюлме, къора былайдан! - деди.

Чыганлы:

- Богъаны тешик-тешик, джамау-джамау, эски, тот бёчкеге миниб айланнганынгамы махтанаса! - деб, кетиб къалды.

ДЖАУ ДЖАКЪМАГЪАНМА

Джагъаргъа керекли джерлерине джау джакъмай, ДТ-54 тракторну кёб ишлетиб туруб, дыгъырдатыб чотдан чыгъарыб къояды анда ишлеген Джанибек. Трактор бригаданы бригадири аны кёрюб, тюзюн къалай айтдырайым бу терсакъылгъа деб, бир кесек сагъыш этди да:

- Ай, сен муну джау джагъыб къурутдунг, иги джаш, - деди.

Джанибек:

- Оллахи, билляхи деб, ант этеме, бир кере да, бир джерине да чыртда джау джакъмагъанма, - деди.

ХОШТАЙ БЛА ШОШТАЙ

Хоштай бла Шоштай къурулушда кёбден бери юй сюртюочюле болуб ишлейдиле. Эгизлеча, сюеклери бла да, джаллары бла да теппентенгледиле. Кеслери да, алгъышда айтылырча, шоппа-шохладыла.

Экинчи этажда, бир бёлмени ичинде ишин бошагъандан сора, терезени тыш джанында къабыргъаны бир кесегин сюртерге керек болду. Ичинден неда терезеден узалыб джетерча тюлдю. Бир кесекни сагъыш этиб туруб, Шоштай таб амал табды. Джассы къанганы алыб, бир кыйырын терезеден тышына чыгъара, тенгине айтады:

- Хоштай, сен бу узун джанындан былай басыб тур, мен эрлай алайчыгъын ары къаралтайым. Айтылды, этилди. Шоштай, къанганы бери джанындан басыб, терен сагъышха батды: «Ишден сора, юйге былай баргъанлай, акъбашны столгъа салама...»

Бир заманда Шоштай:

- Къыргъычым тюшюб кетди! – деб кычырды. Хоштай аны эшитгенлей:

- Бусагъатдан алыб келейим, деб, Шоштай миниб тургъан къанганы кыйырын басыб тургъанын унутуб, атлауучла бла энишге чабыб кетди. Шоштай бла къанга да къуюлдула. Хоштай тюбюне барыб къараса, Шоштай къыргъыч тюшген джерде ауур ынгычхай тура. Аны кёрюб, Хоштай:

- Да, мен элтирик эдим, Шоштай, сен нек тюшгенсе бери!? – деб сейирсинди.

АЙТХАНЫН ЭТЕРГЕ

Къартла Дударыкълада маулутха джыйылгъандыла. Тёрде олтургъан Тана – Къадыр афенди шапа джашны чакъырыб, къулагъына:

- Мен суу ичир десем, кружкагъа къуюб, аракъычыкъ берирсе, - деб шыбырдады.

Кёб турмай эт тепси келди. Афенди:

- А, марджа, шапа, бир суучукъ ичир! – деди.

Шапа афендини тилеген «суучугъун» келтириб узатды.

Афенди, маулутха кесилген малны этине дууа этиб, «суучукъну» уртлады. Баш джартыны бисмилля этди. Афенди биягъы «суучукъдан» дагъыда бир тигелетиб, аны ызындан джау оруну къолгъа илиннигин эндирди. Сора сёлеширге ачылды. Ауаз бере келиб:

- Тиширыуну чачы узун, акъылы къысхады, аны айтханын этерге чыртда джарамайды! - деди.

Бу сёзлени къайтарыб дагъыда бир тизди. Маулут бошалгъандан сора, Тана-Къадыр афендини ашыра чыгъыб, Дударыкъ:

- Арабин, афенди, къалай болсун эке? Маулутха кесгенлерибизден мал болуб къалгъаныбыз бир арыкъ токълу бла бир семиз иркди. Сеннге токълуну берейим дей эдим да, ол юйдеги уа иркни берейик дейди, - деди.

- Бир бирде тиширыуну айтханын этерге да боллукъду! – деди афенди, чал ура башлагъан сары сакъалын сылай.

БАГЪАЛЫ КИШТИК

1989 дж. Мартны бешисиди. Ыйых кюндю. Март кетмей, дерт кетмез дегенлей, сууугъуракъды.

Чагъырбий эртденбла орнундан къобду да:

- Къатын, башым тегерек айланыб кетиб барады, тохтатырча бир мадар эт, - деди, къуру шышаны алыб, ичине къарай. Юй бийчеси:

- Сени башынг, Джер кесини осинде айланганча, кюн сайын да айланганлай турады. Аны тохдатама деб кюрешгенден хайыр джокъду, - деди.

Чагъырбий чыгъа барыб, бир калак айланган киштикни тутуб, къойнуна сугъуб, базаргъа барды. Башын бери чыгъарыб, сылай-сыйпай, джарты литрни багъасын айта, 3 сом, 3 сом деб, ары-бери бара айланды. Джылы келген бир тиширыу:

- Киштикни сатамиса? - деб сорду. Чагъырбий:

- Сатама. Япон киштикди, агъачлыды, аты Сониди... - деди. Ол тиширыу:

- Аты атымча кереме, мени атым да Сонияды. Ненчагъа бересе? - деб сорду.

- 5 сом, - деди, аллыкъ болмаз деб, акъырын.

- 7-ми дейсе? - деди, къулакълары бэгкрек эди да.

- Хо! - деди бу, башын да кымылдата.

- Не зат ашайды? - деб сорду Сония, 7 сом бериб киштикни алды да. Чагъырбий:

- Нени да ашайды. Тутуб берсенг, чычхан-ны да ашарыкъды, - деди. Сония, алгъыш эте кетди.

«КЪОРКЪМАГЪЫЗ»

Ыйых кюндю. Иш джокъ, кюч джокъ. Орам-
гъа чыкъдым. Олбиреуленден къайсы болса да
бирине бир тубесем а деб, кетиб баргъанлай,
Наливайко тенгим келе тура эди. Тюбешгени-
бизге ол да къууанды, мен да къууандым. Мен
аны хурджунунда бир зат болур деб къууандым,
ол да менден умут этиб къууанды. Не аны, не
мени хурджунубузда джукъ табылмагъанында,
мыдах болдукъ. Не этерик эдик, кетдик алай
ары, орамны энишге.

Ашарыкъ-ичерик тюкенден Сутрапян джы-
гырабыз чыгъыб келе эди. Къарадыкъ да, аны да
бурну салыныб:

- Бирсикюн алгъан шышангы багъасын да
бермей тураса, къора былайдан, деб къойдула, -
деди.

- Къайгъырмаз, Аллах буюргъанны кёрюр-
бюз, - дедик биз.

Бара-барыб, арлакъда, джол джанында тох-
тадыкъ. Кюнде къалгъан агъач джыккырлача,
къургъакъсыгъаныбыз. Не этерге билмей тур-
гъанлай, уллу хызенни кёлтюрюб, базардан чы-
гъыб келген бир тиширыугъа кёзюбюз илинди.
Иги эслеб къарасам – бизге джууукъ джетген адам.
Мени бла бешде-алтыда эседа, билмейме, «къар-
нашым», деученди. Аты Алтынсарычачды. Ол
бери джууукълашыргъа, аллына чыгъыб:

- Алтынсарычач, баш дарманчыкъ алыргъа
джугъунг бар эсе... - деб сытчы-мытчы этдим.

Эгеч деген халалды. Сёз да салмай, чыгъарыб джюз сом берди. Шабашканы хурджуннга сугъуб, тенглериме келдим. Тюкеннге Наливайкону джибердим. Ол барыб, ишни кереклисича тындырыб келди. Узакъ тюл эди да, Къобанны джагъасына тюшюб, таш тепсини джарашдырдыкъ. Арлакъда акъ кёлекли бир адам, суу келтириб атхан томурау кибикге олтуруб, газет окъуйду. Биз аны тепсиге чакъырдыкъ. Ол хауа бла сауболугъузну джиберди, кеси келмеди. Сокъур суйген – сау кёз.

Алгъыш этиб, биз бирер стаканы джибердик. Мени атым Табтартарды. Сутрапян Тау Артынданды, Наливайко Уллу Украинаданды, мен андан да Уллу Къарачайданма. Бирге ишлемегенбиз, алай а ючюбюз да дурдомда къуллукъ этиб кетген адамлабыз. Ол себебден, байламыбыз уллуду, тенглигибиз кючлюдю.

Экинчи стаканны агъызгъандан сора, сёлеширге ачыла башладыкъ. Быллай кёзюуде алгъын ишлеген джерибизде болгъан затланы эсге тюшюрюученбиз. Бу джол да ол джорукъ сакъланды. Мен телиледе главврач болуб тургъан эдим. Ол къуллугъума кёре, биринчи мен айтыучанма.

Бир кюн ишге баргъанлай, къолларында бирер мазаллы бычакълары бла талай тели тегерегиме алыб тохтагъанлары эсиме тюшдю.

- Бусагъатдан биз сени кесиб ашагъан этерикбиз, - дедиле, - деб башладым хапарымы. - Аллай джерде акъыл да, хыйлалыкъ да керек бо-

лады. «Бек алапат! – дедим. – Сиз мени кесдигиз. Бусагъатда кюн иссиди. Этим аман болмазча, къуяргъа тузугъуз бармыды?» - дедим. «Келигиз, туз алыб келейик!» - деб барысы да, бөрюден юркген къойлача, тыпар-тупур этдириб, бир-бирине абына, чабыб кетдиле. Мен да алайдан терк джанладым, ишден чыгъаргъа деб, къагъытчыкъ да джаздым...

Акъ кёлекли биягъынлай, сокъур чибин ташха къоннганча, газетге къатыб турады.

- Ол джол да айтхан эдинг ишден кетген хапарынгы, - деди Сутрапян. - Сен кетгенден сора ийген эдиле мени анда ишлерге. Бир кёзюуде, телилени кимини бир джери сыныб, кимини бир джери чыгъыб, кимини не башы, не сырты тешилиб келиб турдула. Бир кюн алай нек болгъанларын билир акъыл алдым. Телиле джыйылыб, бир терекни къатына бардыла. Мен да ызларындан бардым. Бир къаууму, джерде къалды, къалгъанла терекге ёрлеб, къушла къоннганча, бирери бирер бутакъда чончайыб олтурдула. Алача этиб, мен да бир бутакъгъа «къондум». Джердегиле терекдегилени бирине:

- Бишдингми? – деб сордула.
- Бишдим, - деди ол да.
- Бишдинг эсе, тюш! – дедиле. Алай айтханлай, терекдеги, башына джаркъа тийген къушча, бутакъдан «джыгъылыб» кетиб, барыб джерге «дюнг!» деб тийди.

Экинчи, ючюнчю... алай эте келиб, эм ахыры мен къалгъанымда:

- Сен а, бишдингми? - дедиле.

- Огъай, бишмегенме, - дедим.

- Биз чий кёгетни уруб тюшюребиз, - деб, тебретиле ташланы джибериб тюб джанымдан.

Андан арысын сиз сормагъыз, мен да айтмайым. Джерге къалай тюшгеними да билалмай къалдым, - деб, Сутрапян хапарын бошады. Аллай бир чурум бла ишден кетгенин биле эдик.

Энтда бирер стаканны агъыздыкъ. Акъ кёлекли алайлай турады.

- Мен сизни экигизден да алгъаракъда завхоз болуб ишлегеними билесиз, - деди Наливайко. - Чачларын къыркъаргъа меннге борч салыннган эди. Бир джолда кёзююлю къыркъыу джетиб, машинканы да алыб бардым. Къарайма, телиле не ичинде, не арбазда кёрюнмейдиле. Излей барсам, кёкенлени ичинде джыйылыб турадыла. Къарасанг, аллайгъа къара, бири алай олтуруб, хурджу-нундан сотка чюйлени чыгъарыб, аланы бирин тёппесине тутуб, къолунда чёгючю болгъаннга:

- Хаман чачыгъызны къыркъайыкъ, дейдиле да турадыла, мен аланы машинкалары чотдан чыгъарча этейим, - деди. - Ур бу чюйню башыма! Эсле, чёгючню чюйню башына тийдирмей, мени башыма джетдириб алма.

Насыбларына мен барыб къалдым ансы...

Наливайкону хапарындан сора да бирер стаканнга оноу этдик.

- Сени хатанг джокъ эди, муну джанын алгъандыла бычакъла бла, - деб, Сутрапян, мыйыкъ тюбюнден ышара, мени таба къарады.

- Менден а сени «аламат» этгендиле, тьюбюнгден, табсыз джеринге ташланы джетдириб, - дегенимде, аны бети тюрленди.

Ахыр стаканланы агъыздыкъ. Андан сора ол бир айта, мен бир айта, кёлтюрюб сёлеше тебретдик.

Ол кёзюуде акъ кёлекли, хурджун телефонну алды да, къайры эсе да сёлешди.

Сутрапян бла мен, ауур сёзлени автоматдан къуйгъанча, басындыра келиб, джумдурукълагъа джетдик.

«Дженгил болушлукъгъа» ушагъан машина акъ кёлеклини къатына келиб тохтагъанын, Наливайко къачыб баргъанын да кеч эследик. Машинадан юч мазанкой джаш тюшдюле. Акъ кёлекли бла эки джаш бизге келдиле, бир джаш да къачыб баргъанны сюрдю. Бир кесекге ючюбюзню да машинагъа бысдырдыла.

- Мен дурдомну баш врачыма, - деди акъ кёлекли. – Юч адамымыз тас болуб, аланы излей джайылгъан эдик да, сиз болурмусуз деб, газет окъугъанча эте тура эдим. Къоркъмагъыз, ызыгъызгъа элтирикбиз, - деб, машинаны эшигин этди.

ТАШКЁПЮРНЮ ДЖОЛУ

Астуай тири джашды. Аллайлагъа, джашай билген адамды, дейдиле халкъда. Анычаланы бары да джамагъатны ауузунда эселе да, билмейме. Астуайны алыб айтсакъ а, бизни элни

адамлары бусагъатда «джангыртыу» дегенден эсе, аны атын кёб сагъынадыла. «Астуайны бир джерде ишлеб кёрмейбиз, машиналары несине алады?» - дейдиле бирле. «Атасыны шабашкасы уллуду, - ол къуяды ачха», - дейдиле башхала. «Кесини тирилиги бла кимлеге эссе да джараб ачха тюшюреди», дейдиле дагъыда бирле. Арт кёзюуде уа, иги джашчыкъ эди, атасы харам какъдан тоя тебрегенинде, бузуб къойду, дегенле асламдыла. Быллай оюмлары дагъыда тизерге боллукъду. Алай а тюзюн билгенле Астуай бла атасы болурла. Джамагъат толу билгенни айтсакъ а, джангы «Волгасы» бар эди да, аны сатыб, багъасын да джюз минг сомла бла санайдыла. «Вольво» машина да алгъанды. Бу беш-алты кюнден бери андан тюшмей айланды.

«Импорт» деген сёзню эшитгенлей, хар кимни къулакълары ёрге тургъан бир заманды. Элчиле бир-бирлери бла тюбешселе, саламлашыр орнуна, «импорт» машинанг бармыды, деб сорадыла. Энди аны алмагъан къалмагъанды, дерге боллукъду. Тенги, Къутсузбийни да къатына олтуртуб, джетмеген джери къалмай айланады, сора кёрмезлик да кёрюр. Аныча да болмай, атасы энди хазна кишиге салам бермейди.

Этиучюсуча, эртден бла джангы машинасы бла элни ичинде бир кесек айланыб, хар кимни кёзюн къаратыб, япон магнитофонну да бизни джуртлада адамла эшитмеген, тыш къраллары къайсысыны эсе да тилинде бир джырны къу-

турта, энишге айланды. Къутсузбий бла ол алай кетселе, ингирде къайтыучан эдиле. Гюнахлары айтханланы болсун, «акъбашны» джерлеб келедиле, деучендиле. Ол огъай, къайсы эсе да бир сёзчю: «Алгъын ГАИ-ни машинасы сюрюб дже-тер деб къоркъа болур эди, энди уа «Вольвосу» бла къачса, самолёт бла да джеталлыкъ тюлдюле да, суйген заманында ичерге мадар табханды», - деб хапар чыгъаргъанды.

Ол кюн а ингирге дери къалмадыла. Кюнор-тадан джанлай, Астуайны ююню туурасында эски «Запорожец» келиб тохтады. Алайын был-лай учхара машинала джокъламай эдиле да, хоншу-тийре аны ючюн эс бёлдю ансы, аз джерде аз машина тохтамайды.

«Запорожецни» джюрютюб келген уллай-гъан адам, ашыгъыш тюшюб, ол бир джанында эшикни ачыб, арт орунлада, санлары бусхулла-дан ишленгенча, къуджурла олтургъан экеу-ленни бирин суйреб чыгъарыргъа дыгалас этиб тебреди. Таб, чыгъаргъан да этди. Алай а аякъ юсюнде сюелалмай эди да, тутуб тохтаталмады. Ол джыгъылды, тыяма деб къадалгъаны бла ки-ши да аны юсюне ауду. Машинадан бери тартхан сагъатда да ол джаш не эсе да бир затланы айта эди. Джыгъылгъан кёзююнде да аланы къай-тарыб турду. Алайгъа джетген тийреден адамла: «Ташкёпюрню джолу былайтынмыды?» - деген сорууну эшитдиле. Ёрге тургъузуб бошагъынчы, Астуай талай кере сорду алай. Ол кёзюуде джаш-ны анасы бла атасы да джетдиле. «Не болгъанды,

джашчыкъ?» «Не болгъанды, джашчыкъ?» - деб, дыгалас этдиле. «Ташкёпюрню джолу былайтынмыды?» - деб тургъан болмаса, Астуай башха джукъ айтмады.

- Джашчыкъ, келчи юйге, - деди анасы, аны кьолтугъундан кире. Ол а, анасыны бетине къараб, биягъынлай Ташкёпюрню джолун сорду. - Мен джарлы, къатышыб турады.

- Эсиргенинден сора къатышханы уа кёрюнмейди, - деди аны алыб келген. - Нёгери уа бек ауур солуйду, тейри.

- Къатышмаса, «Запорожецге» миниб бедишлик боллукъ тюл эди, - деди атасы. - Машинасы къайдады?

- Джартысы бизни бауну ичине кириб турады, - деди хыныракъ ол киши, атаны уллу кёллюлюгюн джанына джетгени таныла.

- Сора «Вольво» анда не этеди?

- Аны уа джашынга сорурса, къыздырыб келиб, джолдан секириб, ары кириб кетди. Богъаны бюгюлгенди машинагъызыны. «Неди бу этгенинг?» - деб джетгенимде, «Ташкёпюрню джолу былайтынмыды?» - деб сорду. Джол былайтын болса, башхала да бир озар эдиле, сарайымы къабыргъасындан бошадыгъыз, дедим. Андан бери бу Ташкёпюрню джолу ауузундан тюшмейди...

- Оу, мен джарлы... Дженгилрек больницагъа чабырайыкъ, ичгенликге, былай боллукъ тюл эди, - деб дыгаласха кирди анасы.

- Ма, таблары да барды.

- Ташкёпюрню джолу былайтынмыды? - деди биягъы Астуай.

- Хазыр машина бла чабдырыгъыз больницагъа, - деди алайда адамланы бири.

- Мени джашым аллай машиналагъа минмейди, - деди атасы.

- Къайда, ол огъары джаныбыздагъына бир атлагъыз, «Волгасы» бла джетсин.

- Ол биригизни да тюшюрююз, мен ашыгъама, - деди «Запорожецны» иеси, машинасы таба атлай.

- Аны суйген джеринге элт, - деди Астуайны атасы.

Алай болса да джыйылгъанладан экеулен Къутсузбийни къаллайла эссе да машинадан чыгъардыла. Ол кёзюуде Астуайны акъ «Волгагъа» миндириб, ёрге айландыла. Кътсузбийни, къалгъан джерлери къалай эссе да, бетинде, къолларында ууакъ джаралары, кюлтюмлери андан кёб эдил. Кеси да кёзлерин ачмай эди.

- Былагъа бир айтырсыз, машиналарын къоратсынла, - деди ол киши.

- Алагъа машина не истем, сен, иги джашча, муну больницагъа элте кет, къарыусуз кёрюнед, - деди тийреден къартланы бири.

- Мен да биргенге барайым. Сора алайда къайсына эсе да: - Ары атлагъыз да юйюне бир билдиригиз, ызыбыздан келсинле, - деди.

ТЕРСБАСАР КЪОНАКЪЛЫКЪДА

Терсбасар, чёмелтаякъ айлана келиб, джерге асыры къаты тийген эди, эс джыйыб къоялмай,

бир кесекни турду. Сора сынганым, чыкыгъаным бармыды деб, кыолларын, аякыларын кыымылдатыб кёрдю. Огъай, бир аягы билдиргенден озуб, хатасы джокъ эди. Биягында башы да кыалайгы эсе да тийген эди, алай болса да, энди аны ачыгыаны да сённгенча кёрюндю.

Бираз кёлюн басханында, кыайдама, кыайры тышгенме деб, тегерегине кыарады. Не келсин, джангы джарый тебреген тангны ауангы джарыгында хар нени да толу кёрюб кыоялмады. Ол джарыкы да эртделеде кыарачай оджакылары башларындан ургыанча эди. Анга кёре Терсбасар иги теренде болгыанын ангылады. Ёрге турду. Алай а тышына чыгыарча тюл эди. Чунгурну тюбю мылы болгыанындан, джарашханындан не кыазыла тургыан, неда эски кыудукы болур деген акыылгы келди. Теренлиги да юч метрден асламча кёрюндю. Талай кере чунгурну эки джанына эки аягыын, эки кыолун тиреб, ёрлерге дыгалас этди. Болмгыанында, алай чегелеб, бу кюннге нек кыалгыанын эсине тышюре тебреди.

Арт кёзюуде уа, бир кыауумлача, ол да джайны джай узуну шабашкагы айланды. Не джашырыу, иги ачха да тышюрдю. Юйюне кетерни аллы бла энтда Сибирде эки-юч элге барыб, не бар, не джокы деб, кёз джетдирирге таукел болду. Эллени биринде мычыды да, кыарангы болду да кыалды. Кыонакы юй а джокы. Не этерге билмей, тюкенни кыатында сюелиб тургыанлай, джылы да муну тенгли болур эди, бир тууушлу киши озуб тебреди. Аны тохтатыб саламлашды да:

- Кече къалыргъа джер излей эдим, - деди.

- Аны не излегени барды? – деб эшарды ол киши. – Къайсы юйню эшигин къакъсанг да, къонакъбай боллукъду. Элибиз аллай эди. Меннге тюбегенден ары, кел бизге...

Терсбасар аны юйюне келди. Къатыны Вера бла да, эки сабийчиги бла танышды. Бир джарыкъ адамла. Ашай, иче, лахор эте, кече арагъа дери олтурдула. Джатар заман джетгенинде, бек тартыннганын да билдире, эшикде, таза хауада иги джукълаучусун айтды. «Сеннге табы болсун», - дедиле къонакъбайла. Тюнене бичен келтириб, алкъын аны къалаб бошамай тура эдиле. Джангы келген сагъатында анга кёзю илиннген эди.

- Ауур тиерик тюл эсе, ол биченни кыйырында орун этсенг, - деди.

- Малчыма да, ол юреннгеними излеб турама.

Терсбасар ёмюрюнде малны, биченни къатына да бармагъанды. Кёнчегини юч хурджуну да ачхадан толуду, сууукъ къол-зат джетмесин деб, аны ючюн тышында болургъа дыгалас этген эди.

Насыбха, кёк чууакъ, кече да джылы эди да, биченни юсюнде салыннган орунга суйюб джатды. Арлакъда кюушене тургъан ийнекге да кёз джетдире, хурджуналары ачхадан толу кёнчегин да ариу бюклеб, джастыкъ тюбюне салды. «Алай джарыкъ болгъанлыкъгъа, танымагъан, билмеген адамла, дагъыда къайдам... Ачхам бол-

гъанын сезген эселе», - деб, кьоркъуулу оюмла башына келе, джукъугъа бой бермей, иги кесек турду. Алай болса да, джолоучулукъ абызыратхан адам къалкъыды.

Къаты джукълаб тургъанлай, джастыгъы къымылдагъанча этди. Эси алайда болгъаны себебли, терк уяныб, кёнчегине узалды. Ол джастыкъ тюбюнден кьораб тура. Миз чанчылгъанча, секириб ёрге турду. Эки-юч метр чакълы бирни арлакъда ийнек сюеле, кеси да муну кёнчегин чайнай. Бу кёнчегин бери тартды, ийнек, иерге унамай, башын бир джанына бураракъ этди. Кёнчекни да, ачханы да чайнаб бошаргъа тебреди деб, ол башын бургъан джанына атлаб, къатыракъ тартды.

Кёнчегини бир бучхагъы къолуна келди, кеси да артына джыгъылды. Тюз къудукъну къатында ийнек бла тартыша тургъанын, алчюголчю айланыб, аны ичине кетгенинден сора ангылады.

...Терсбасар кеси чыгъалмазлыгъын ангылады. Алкъын асыры эртдеди, юйдегиле да кьозгъалмагъандыла. Сакъларгъа да заман джокъду. Кёнчекни кёбюсю, эки хурджун ачха да аны бла бирге ийнекни ауузундадыла. Хахайдан алайым, биреу эшитир деб, ауузун ачханлай, къулагъына адамны къолунда бош челек зынгырдагъаннга ушаш таууш келди. Къудукъну башындан Вера къарады.

- Оу, мен джарлы, не болгъанды? – деб, эс ташларгъа джетди ол.

- Кече, эслемей...

- Джугъунгу аурутмай къойдунгму?

- Огъай, огъай, хатам джокъду. Чыгъалмай турама...

- Бусагъат... – Вера бир джыджымны кы-йырын энгишге ийди да: - Тут! – деди.

- Сен тартама-зат деме, алай чыгъараллыкъ тюлсе, - деди Терсбасар, джыджымгъа узала. – Алай къаты тутуб тур, мен кесим ёрлерме...

Ол ёрге эки-юч «атлагъанлай», аякълары тайыб, ызына кетди. Джыджымгъа къадалыб тургъан Вера да къудукъгъа «къуюлду». Терсбасар ол тар джерде аны ёрге сюерге кюреше тургъан сагъатда юйню иеси башындан къарады. Была аны эслеб къоялмадыла. Ол а болумну, бацха тюрлю ангылады.

- Табхансыз таб джер, - деди, къаны тюрлениб.

Терсбасар бла Вера ёрге къарагъанларында, алайдан кетиб тура эди. Алай а сёз урумундан бу сансыз этиб къоймазлыгъын ангылаб, джюреги чанчды. Аны бла бирге эки этажлы юйю, джангы «Волгасы», арбаз толу малы Терсбасарны кёзюне кёрюндюле...

ДЕРТ

- Ий, джанынга, бир мадарынг бар эсе, мын бир кёз джетдире бар, - дей, джылы адам орта-

сындан атлагъан бир тиширыу, бёрк этген «Нева» машинаны кёлтюрюб, арбазгъа кирди.

Ишге кечигиб бара эди да, ашыгъыш юйден чыкъгъан Шонай, иерик тюлме дегенча, ол тиширыу аллына алай сюелгенинде, ачыуу да бурун учуна келиб, хыны этерге ауузун ачды. Алай болса да кесин басды. Тиширыуда не айыб барды, аны бери ийгенни ургъанды Аллах эки къолу бла.

- Энди, иги къарнашчыгъымча, бу ачхачыкъны да ал, къолунгдан келлигин да билеме, бир къара, - деди тиширыу, он тюенни узата.

- Бусагъатда ачхангы кесингде къой, мен эталмазлыкъ зат эсе уа... - дей, машинаны къабындан чыгъарыб, керти да бир джукъ ангылагъанча, Шонай ары-бери айландырыб къарады. - Энди, эгечим, муну талай джеринде бузугъу барды. Менден эсе, быланы иги билген адам керекди...

- Алай айтыб къойма, джолоучу болуб келгенме. Онбеш тюен берейим...

- Кел, Ахматха элтейим. Ол быллайланы кеси да этеди, бузукъларына да къарайды, - деди Шонай. Сора, «Неваны» да кеси кёлтюрюб, тиширыу да аны ызындан, орамгъа чыкъды. Арлакъда юйню мюйюшюнден Гомайны гитче башчыгъы кёрюнюб, терк ташайды. Кёрюнемесе да, тиширыуну ол ийгенин Шонай ангылагъан эди. Озгъан эки ыйыкъда, дуа бер, деб бир къарт амма, юйюмю ишле, деб бир киши, чепкен, юбка

тик, деб эки къыз, кийиз бёрк эте эсенг, аууз мардангы берейим, деб да бир джаш келген эди. Бары да башха элледен адамла. Автобус тохтаучу джерни сакълаб турмай эсе, бу тыбырсыз Гомай, хар келгеннге къалай тюбеге барады? Тюбегенин амынга иеди. Бек джалынмасагъыз, ачханы кёбюрек бермесегиз, эшек бузгъа тирелгенча болуб къалады, дегенин да билдиргендиле башха тенглери. Аны билгинчи уа, хар келген гыбы джабышханча джабышыб нек къалады деб, сейирсиниучен эди. Ариу бла болмаса, хыны этиб, юсюнден кючден айырыб тургъанды. Бу джылы келген тиширыугъа туура алай да эталмады. Ахырда да болушайым деб, элни къыйырында джашагъан устагъа тюбетирге алай бла таукел болду. Насыбха, ол юйюнде кёре эдим. Машинаны аны къолуна тутдуруб, ызына айланды. Ол тиширыу да, алгъыш эте, Ахмат къатыш ичгери кирди.

Шонайны башха къайгъылары, ишлери кёб болсала да, бусагъатда эсе Гомайда эди. Татлы тенгледиле. Алай а Шонай бираз уялчакъды, адамладан тартынады, ол этгенча бир затла этиб, дерт алыргъа кюрешеди. Гомай да аны сезгенди да, джюз тюрлю зат бла муну аягъындан алады. Айхай, аны бла да тохтаса уа. Экинчи кюнюнде саулай элге баям этеди. Хар тюбеген: «Энтда къашынга салдымы биягъы», - деб хыликге этгенча кюледи. Не этиб да тохтатмаса, ауузун джабмаса, чыртда бедишлик болуб къалыргъа тебрегенди. Аны юсюнден сагъыш эте, ингирге джетди.

Ингирде уа кюеуюню эки атхан чечме шкогун да алыб, ашхам къарангыда элни огъары джанына чыкъды. Алайда колхозну нартюх бачхалары бардыла. Гомай качанла урларгъа келирге керекди. Ол хапарны тамам Шонайгъа джаны ауругъандан Гомайны къарнашыны къатыны кюн орта азыкъны кёзююнде айтханды. Шонай бла ол комбинатда бирге ишлейдиле. Гомай келинине телефон бла сёлешиб, бюгече баратгъызыны бегитмегиз, колхоз бачхагъа нартюх сындырыргъа барлыкъбыз да, сизге да бир машок, эки машок атарма, деди.

- Алгъын да бир алдагъан эди да, ийнанмай-ма, дедим, - деб кюлдю ол тиширыу Ант-кърал этди. Дагъыда ишекли болгъанымда, ким бла барлыгъын да айтды, аны атын иги эшиталмадым. Не этерик эсенг да, бизге берлигин бергенден сора этерсе. Быйылгъа къарагъанча, нартюх салмадыкъ да бачхагъа, сабийле бишген нартюх качанланы тюшлеринде кёрюб турадыла...

Джангы джетген нартюх бачханы кыйырында олтурады Шонай. Келлик эсе былайгъа келликди. Ол бир джаны бла джолла къолайсыздыла. Келмей къалса уа, бир бек ачыу боллукъду... Огъай, келди, адам аякъ тыннгандан сора. «Нива» машина бла Хопай бла ол. Терек ызыны кыйырында тохтадыла. Хопай огъурлу адамды. Мешинанга да мин да кел деб, бу аны къалай терилтгенин Шонай чыртда ангылаялмады.

Экиси да машоклары бла нартюх бачхагъа ташайдыла. Кёб да турмай, Хопай качандан толу

машокну кёлтюрюб чыкъды. Аны ызындан да Гомайны къарантхасы кёрюндю.

Машинагъа биринчи Хопай джетиб, джюгюн анга атды. Гомай бир он-онбеш метрни артха бара эди. Шонай аны башы бла шкокну атды. Хопай секириб машинагъа минди. Гомай, машогун да бир джанына быргъаб, машина таба мыллык атды. Шонай, ауазын тюрлендириб, хахай эте, энтда бир кере кёкге айландырыб, шкокну джандырды. Тутуб къоядыла, деб эси кетген болур эди, Хопай, нёгерин да унутуб, машинаны къыздырыб, элге айланды. Гомай да, чегет ызгъа кириб, кёзден ташайды.

Шонай, кеси аллына ышара келиб, Гомайны машогуну къатында тохтады. Бир кесек да къараб, сора кёлтюрюб кёрдю. Качанланы джартысын тёгюб, къалгъанын алыб кетди.

Экинчи кюнюнде ишден келе тургъанлай, бир такси, ызындан джетиб, къатында тохтады. Аны ичинде Гомай бла бу танымагъан бир келбетли джаш олтура эдиле.

- Бери мин! - деди Гомай. Шонай минди. - Таныш! Сени ким болгъанынгы, джартылыгъынгы, менден азаб чегиб, къолунгдан джукъ келмей джацагъанынгы айтханма, - деб кюлдю была къол тутушхан сагъатда. - Бу уа Къазахстанда онглу адамланы бириди, мени сабийликден тегим эди. Эртденбла Нарсанада билдирген эди да, барыб алыб келеме. Къачханбай, муну къолу бир да «устады», кийим «тигеди», межам «ишленди», «Нева» машинагъа ремонт этеди, дагъыда...

- Шкок да ата билеме, - деди Шонай. - Нар-
тюх качанланы – затны урлагъанланы да сезиб
къояма... Ол а къалай болду. Бир сейир хапар
айтайым, - дей, теннгине кёз джетдиргенинде,
бети акъ учхун болуб тура.

- Ма, тюнене кече...

- Ол хапарны артда айтырса, - деб тилекчи
кёзлерин аралтны. – Хапарланы алай сые эсенг,
берирме ол даулаб тургъан китабынгы Джетинчи
тому да келгенди, хапарма деген ол китабдады.

- Ма алай иги джашды бу, - деди Шонай
Къачханбайгъа. – Бир-бирде айтханын этмей да
къояды, сен шагъат бол. Алай болса да ол ка-
чанла...

- Качанла да, сен да къуруб кетигиз, аланы
къой да, бар ары, къурманлыкъ бише эсе, бир
къара, - дей, аны юйюне джетген эдиле да, Шо-
найны арбазны къыйырында асылгъан чоюн таба
тюртюб, къонакъны къолтугъундан кире, ар-
лакъда атасы бла эки къарт таба айланды Гомай.

ДОЛЛАРЛА

Биязрукъланы залларында уллу столну тө-
герегинде талай эркиши джарашыб олтурдула
да, аны юсюнде импорт шишалагъа, тюрлю-тюр-
лю хантлагъа кёзлери илиниб, силегейлерин
терк-терк джутуб башладыла. Арам-къарам эт-
мей, мыллык атарыкъ болур эдиле, нек чакъы-
рылгъанларын, бу юйню не къууанчы болгъанын
билмегенлик тыйыб тура эди ансы. Сау болсун,

Биязорукъ, кёб термилтмеди, джюрегинде уллу къууанчы болгъанын ышаргъаны бла билдире, ёрге турду да:

- Сиз мени эм суюген тенглеримсиз, - деди. - Ол себебден, мени бюгюн къууанчымы, халымы, башха тюрлю адам болгъанымы да къалгъанладан алгъа сиз билсегиз деб чакъыргъанма.

- Бек сау бол алай сый бергенинг ючюн, - дедиле олтургъанла, бир-бири ауузуна чаба, стол юсюндегиледен кёзлерин алмай.

- Алайды да, бусагъатха дери долларла кёзюме эрши кёрюнюб, быллай джырчыкъ джырлаучан эдим.

Доллар деген онгмагъан,
Олду бизни къоймагъан,
Бёрю кибик къаныкъгъан,
Къаныбыздан тоймагъан...

- Бек алаамат джырды, - деди олтургъанланы бири. - Алай а «бусагъатха дери» дегенинги ангыламадым...

- Ангылатайым. Бюгюн малларымы, машинамы да сатыб, тюшген ачханы, мен да хар ким этгенча этейим деб, долларлагъа ауушдуруб келеме. Ала меннге бек ариу кёрюнедиле. Бусагъатда да ол бир бёлмеге кириб, диванны юсюне джайыб, кёб къараб чыкъгъанма. Хаман кёрюрюм келиб турады. Ол къууанчыма сиз да къууаныгъыз деб, аны ючюн чакъыргъанма. Энди джырым да башха тюрлю боллукъду. Анга да тынгылагъыз:

Долларлы болса кьолум,
Бола барлыкъды джолум,
Бу байлыкъды, энди уа
Аламат болур болум...

- Биз билмегенлей, сен поэт да, композитор да, джырчы да болуб тураса да...

- Бир затланы уа сезе эдик, алай а...

- Молодец! Молодецден да молодец...

- Да, тенглерим, энди долларланы джууа-йыкъ! – деб, Биязорукъ тёрде олтургъан, джылы бла тамадаракъ кишиге къарай, орнуна чёкдю.

Берлакъда шиндикдеги, джашыракъ, рюмкалагъа аракъы къуйду. Биринчи алгъышны айтыргъа, тамада ёрге турду. Ол да биле кёре эдим джырлай. Сёзюн джыр бла башлады:

Доллар, доллар, доллар!

Доллары кёб хорлар.

Доллар деген – берекетди,

Сыйынмазлыкъ харакетди...

Андан ары иги кесекни соза барыб, тохтады да, рюмканы шапагъа къайтарды. Ол да аны агъызыб, джаннгыдан толтуруб, тамадагъа узатды. Алай бла ашау-ичиу башланды.

Бир кесекден Биязорукъну юй бийчеси эрин коридоргъа чакъырды.

- А киши, бусагъатда сени спальнянга кирген эдим да, Айшатчыкъны эте тургъанын бир кёрге эдинг...

- Энди аны ючюн нек кьобараса столдан? Сабий тюлмюдю, этме кьой, не эте эсе да...

- Долларларынгы столну тартхысындан алыб, бирин да кьоймай, къыбды бла туурагъанды.

Нек этгенсе, дегенимде, адам суратчыкъларын алама, - деди да кьойду. Тёгереклери бла бир ариу кесиб алгъанды, - ол кьолунда доллар устуккуну эрине узатды.

Аны кёргенлей, Биязорукъну джюрегине чабыб, аууб башлады. Насыбха, ол джерге джетгинчи, уллу джашы джетиб, кьучагъына джыйды. Къатыны хахайдан алды. Къонакъла олтургъан бёлмеден шиндикле аугъан, сауутла зынгырдагъан тауушла эшитилдиле. Эркишиле бирден юрюлюб чыкъдыла. Къайсы эсе да «дженгил болушлукъгъа» билдирирге телефоннга мыллыгын атды...

МУССАНЫ ИЙНЕГИ

Бизни джууугъубузну джууугъу Мусса деген кишини бир кылыкъсыз ийнеги барды. Аты Маняды. Кылыкъсыз дегенде мардасыз кылыкъсызды. Бир джерден бери тыйсанг, эртде кыбды деб тургъан къатынча, эришиб, хамаан ары чабады. Буруу кёрсе уа, ол джанында дуняны игилиги джыйылыб тургъанча, ары тюшмей кьоярыкъ тюлдю. Къызыл кийими болгъан адамны суймейди. Аллайны эслегенлей, мюйюзлерин алгъа тутуб, башын ойнатыб тебрейди. Хоншуда, тийреде джууулуб, кьурукъгъа джайылыб тургъан эскилени чайнаб, теблеб да къалай бир сёз эшитдиргенди иесине. Сюрюуде да отлагъанындан эсе, ийнекле бла туююшгени кёб болады. Ол бир джерин джыртмагъан, къанат-

магъан мал къалмагъанчады элде. Ары-бери бачхалагъа тюшюб, башха халисизликлери бла да сюрюучюню къыйнар ючюн къалмайды. Бир игини бир аманы да болгъанча, аманны игиси да болады. Муссаны Манясы къалын, татлы, кёб сют береди, «тырп» этмей саудурады. Ол себебден сатыб иерге-затха кёзлери къыймайды. Мусса джууукълары аслам элге кёчермем, дей туруучан эди. Ийнекни халиси да джангы джерде тюзеллик болурму деген оюм келгенинде, атасы бла оноулашды. Ол да огъай демеди. Кёчер кюнлерини эртденбласында, Маня къаллайла эсе да джибинден ычхыныб, туурада сыртха ёрлеб баргъан ийнеклени ызларындан къачыб кетди. Мусса, атасын, анасын, юйдегисин, хапчюклеринзатны да машинагъа джюклеб ашырды да, кеси кюнорта заманда малла отлагъан джерге кетди. Барлыкъ эллери да сыртны ол джанында эди.

- Абук, Маня бла менден къалгъанла кёчюб кетгендиле, биз да ызларындан бара-барайыкъ, - деди Мусса сюрюучюге, - Къыйынынга разы бол. Ма бу айгъа хакъынгы да ал, - деб, ачха узатды.

- Оллахий, Мусса, ачханы сен берирге керек тюлсе, мен берирге керекме, - деди Абук. - Энди аны хурджунунга сал, ма бу шышаны татыуун да джангы хоншуларынг бла кёрюрсе, - деб, бир «акъбашны» тутдурду.

Джангы элде талай кюн джашагъандан сора, сюрюучю: «Алан, Мусса...» - дей тебреди. Аны андан не айтырын Мусса сормагъанлай ангылады. Дагъыда талай кюнден хоншу тиширыула:

«Акъыз, сизни бу ийнегигиз», - дей башладыла. Маняны халиси была умут этгенча тюзелмезлиги ачыкъ болду.

- Энди бу хайыуан амалтын бир элден бир элге кёчюб айланаллыгъыбыз джокъду, - деди Муссаны атасы. – Болмай эсе, муну сатайыкъ да, башха ийнек алайыкъ...

Къарт ыйых кюн Маняны базаргъа чыгъарды. Малла кёб эдиле. Муну ийнеги къарамы, джелини бла да барындан онглу болгъаны себебли, талай адам келиб, къараб кетдиле, багъасын соргъан болмады. Бир келбетли, къарамыйыкъ киши ийнеклеге къарай, былагъа джууукълашды. Къартны да джюреги сезген болур эди, не чыкъса да мындан чыгъарыкъды деб, анга кёзюню къыйырын джетдириб турду. Ол, Маняны къатында тохтаб, тишлерине, мюйюзлерине, кёзлерине, джелинине сынаб къарады, къуйругъун да къарышы бла ёлчелеб кёрдю. Малладан халпары болгъан адам эди ким эсе да. Маня не джаны бла да кёлуне джарагъан болур эди:

- Акъсакъал, ийнегинге не дейсе? – деб сорду.

- Мен дуниягъа джаратылгъанлы, мындан аман хайыуан кёрмегенме, - деб, эслемей, кёлюндегин силдеб джиберди къарт.

Къарамыйыкъ джылы ышарды да:

- Аллах чамдан, накъырдадан айырмасын, - деб, хурджунундан бир пачка ачханы чыгъарды. – Ненча дей, эсенг да, сана да, ачхангы ал...

ТУННЕЛДЕ

Чагъырбий бла Пилтекени бир эски машиналары барды. Джер-джерине шпаклёвка джагъылыб, боялмай, къоланды. Ала алай айланганлы талай джыл болады.

«Арбаны башы тюлдю, тьюбюдю оюн», - дегенлей, «Москвични» тыш къабугъундан да аманды джюрюген джерлери. Бир айны ремонт этедиле да, бир кюнню минедиле. Машина кимники болгъанын киши билмейди. Ортада алгъан болурла. Къайсы джетсе, ол минеди да кетеди. Бююн а экиси да миниб барадыла. Олбиреуден да тартхандыла. Ала бара-барыб, Къумуш Аягъындан Къарданикге бурулгъан джерде туннельге кирдиле. Анда къой сюрюу бара тура эди.

- Алан, бу алаамат закускалыкълагъа бир къара. Бирин сыза барырма эдик? – деди Пилтеке.

- Тарт бирин бери дженгилирек, - деди рульда баргъан Чагъырбий, машинаны акъырын эте.

Пилтеке, къарангыракъда сайлаймы турлукъ эди, бир къойну арт аягъындан сермеб туб, бери тартыб, машинагъа терк салды. Была туннельден ары чыгъаргъа, къойчуланы бири:

- Э-эй, итибизни къайры алыб барасыз! – деб, ат бла ызларындан сюрюб джетди.

Къарасала, машинада кертиси бла да къошчу, мазаллы добар итни кёзлери джана тура. Чагъырбий бла Пилтеке, бир-бирине шагъатлыкъ этгенча, бирден:

- Кеси миннгенди, кеси миннгенди, - деб, эшикни ачыб, джумушакъда джарашыб джатхан итни тышына тебердиле.

УСТАЗ САБАЗ

Сохталагъа дерсни окъуб бошаб:

- Ангыладыгъызмы? – деб сорду.

Сохтала тынгыладыла.

Сабаз дагъыда окъуб, айтыб:

- Ангыладыгъызмы? – деб сорду.

Сохтала, чабакълача, тынгыладыла.

Сабаз ючюнчю, тёртюнчю кере да къайтарыб айтды да:

- Ангыладыгъызмы? – деди.

Сохтала, текелеча, кёзлерин джандырыб тургъан болмаса джукъ айтмагъанларында, Сабаз:

Къалай ангыламайсыз, энди уа мен да ангыладымда, - деди, тауушун кёлтюрте.

ЧЫЛКЪЫЧЫЛА

Шалгъун джыйында эм уста чалкъычыды. Солтан а чалкъыгъа къолай тюлдю. Шалгъун Солтанны ызындан тюшсе, джетиб дюрюсюне къайырыб, джанын къыйнай турду. Бир кюн, эртден азыкъгъа тохтагъан сагъатда, Солтан:

- Шалгъун, сени чалкъыгъа ким юретгенди? - деб сорду. Усталыгъым ючюн махтагъан эте рикди деб умут этди да, Шалгъун:

- Атам юретгенди, - деди.

Солтан:

- Чалкъыгъа юретмей, бир иги затха юретсе атангы юю къуруйму эди, - деди. Чалкъычыла дырын болдула.

ЭЧКИНИ БАГЪАСЫ

Биболбий бла къатыны Хухехан огъурлу, тынч адамладыла. Хоншу элден Шетеке деб биреулен келиб, быланы бир эчкилерин сатыб алыб кетди, багъасын эки-юч кюнден иерге айттыб. Эки-юч кюн дегени эки-юч айгъа созулду, ачха келмеди. Биболбий:

- Къатын, бар, ачханы ал да кел, - деди. Хухехан Шетекелеге барыб:

- Ачхачыкъны беригиз деб келгенме, - деди.

Аны эшитгенлей, Шетеке къазыкъны алыб, къатынына чабды:

- Элтирсе деген элим да, энтда элтмейми тураса, уруб башынгы чачыб къояйымда! – деб. Къатыны:

- Ёлтюреди! – деб, къачыб Хухеханны артына къысылды. Хухехан:

- Къоюугъуз, сабыр этигиз, тилейме, кесек ачха ючюн бир-биринги ёлтюрмегиз, - деб, ариу айтыб «джарашдырды».

Шетеке:

- Кеч, эгечим, ачханы къысха заманда тындырырбыз, иербиз, - деб ашырды Хухеханны.

Шетекелары Хухеханны экинчи, ючюнчю кере да туура алай-алай этиб к'айтардыла. Энди ачха деб была да бармайдыла, ачха уа бюгюн бюгече да келмейди.

СЫН ТАШ

Чюйреахматны джашы Чаг'гырбий, «Газон» атлы машина бла барыб, сын ташла этген цехни арбазына кирди. Машинадан тюшкюб, аз тенти-регенчик эте, цехни тамадасына:

- Мени атама сын таш этерге керекди, - деди.

- Хазырыбыз джок'ду, этербиз, - деди тамада.

- Кесим саулук'дан сын ташым хазыр болуб к'алсын, деб атам к'оймай ийгенди, дженгил-лирек, марджа...

- Этербиз, дедим да...

- Да, майна, аны беригиз.

- Ол башха адамг'а джазылыб этилгенди, к'алай берликбиз?! - деди.

- Ой, аны джазыуларын ким ок'уб кюреширикди, беригиз да к'ююг'уз, - деб, гыбыча к'адалды.

Тамада, башын алмазлыг'ын билгенинде:

- Ал да бар, - деб к'ойду.

Чаг'гырбий ташны юлерине алыб келди. Пилтеке да болушуб, машинадан тюшкюб, джазыуларын ары айландырыб, таш хунаг'а сюедиле. Кеслери кафе таба кетдиле.

Хоншулары Къалтурмырза сын ташны кёрдю. Сыртында сумкасы бла школга барама деб арбазгъа чыгыб тебреген джашчыкыгъа:

- Кимге этилгенди бу таш? – деб сорду.

- Чюйреахмат, къарт атама, - деб, тышында сакълаб тургъан тенчигине ашыкъды джашчыкъ.

Къалтурмырза гулоч таягъын къолтукъ тюбюне кыыстырыб, Чюйреахматны къатына келиб, ышарыб къараб тургъанын кёрмей, эки къолун алгъа тутуб, къайгъы сёз дууа этиб башлады:

- Бек суйген багъалы тенгим, джандетли бол, тар къабырынг кенг болсун, джатхан джеринг джумушакъ болсун...

- Тохта-тохта, мен сенден сора барлыкъма, - деди, андан ары чыдамай, Чюйреахмат.

ЗУЛКЪАЙНЫ МАШИНАЛАРЫ

Алгъаракъда «къулакъ отум» бла машина джюрютюб баргъанлай, ГАИ-ни къуллукъчусу тюбөб къалыб, документлерими сыйыргъан эди. Бир мадар болуб, бери алалсам, деген дыгаласда, ол ведомствогъа бардым. Мен да неден башларгъа билмей тургъанлай, эртделеде школда биргеме окъугъан, энди уа уллайгъан адам, Зулкъай, бир джангы «Жигули» бла келиб къалды. Кёбден бери тюбешмеген эдик, бир-бирибизни ийнакъладыкъ.

- Ариу машинанг барды, - дедим мен.

- Да, хо, джангы алыб, учётха салдырыргъа келгенме, - дед ол. – Ахыр ариу боллукъ эсе, юч машинаны багъасын къоратханма.

- Не алаMAT эсе да, юч машинаны дегенинг...

- Мынга бермегенме, саудан да къоратхан ачхамы айтама. Машинала бла бек тюрлюле болдум, - деб, мен магъана да бермеген эдим, ичинде бир джаш олтуруб тура кёре эдим, бу анга: - Мен тенгим бла бир кесек ушакъ этейим, къагъытланы ары элт, чыгъыб къарасынла, не-сине къарарыкъ эселе да – деб, аны адамла кириб-чыгъыб тургъан межамгъа ашырды. – Машина алыргъа излеген хапарым бир дженгил джайылыб кетди да, бир кюн джангы «Жигули» бла эки джаш келдиле. Багъасына келишдик да, мен да ачханы костюм хурджунларыма юлешиб салыб, Къобан джагъасы бла энишге айландыкъ.

- Къагъытланы джарашдыргъан джерде танышларыбыз бардыла, ары джетдик, тындырыкъ, машинагъа миндинг да ызынга къайтдынг, - деген эдиле.

Келе-келиб, Красногор станседе кафеде ауузланыб барайыкъ деб, ары къайтардыла. Ашаб чыкъдыкъ да, машинагъа миндик. От алмады да тохтады. Мен элде кесим рульгъа олтуруб, ёрге-энишге барыб кёрген эдим. Неси да ашхы алаMAT. Былайда алай болуб къалгъанын онгсунмадым.

- Бензини къолайсыз болуб этеди, ызындан бир тюртюгюз! – деди рульдагъы джаш.

Аны нёгери костюмун тешди дженгилирен болургъа. Мен а ол кюн кийген эдим джангы кос-

тюмну. Дженгилирек боллугъуму тышында да, анга да машинадан букъу къонар деб къоркъдум да, тешиб, артында шиндиклени юслерине салдым. Мен арт джанындан, ол бир джаш да эшикни къатындан тебердик. Керти кесекчик баргъанлай, от алды. Джаш джюрюб бара тургъанлай минди. Мени сакъламадыла. Къычырыб, ызларындан чабдым. Машинаны ачыкъ терезесинден герохну учу къарагъанында, тохтадым. Милициягъа билдирдим, табмадыла. Эшта, табаргъа излеген болмаз эдиле.

Дагъыда юч-тёрт джылны кюрешиб, бир машиналыкъ джыйдыкъ юйдегим бла бирге. Энди «Волга» алыргъа келишдик. Ингир ала бир къартыракъ киши келди. Атамы сорду. Ол а къазауатдан бери тынгы бермеген аурууларына къаратыргъа санаторийге кетген эди.

- Бу юч-тёрт кюнде къайтырыкъ болур, биз джарарыкъ джумушунг бар эсе, тындырайыкъ, - дедим.

- Огъай, ол менден тамада болса да, сен туугъунчу, Эресежде ишлеген джылларында къарнашлача джашагъанбыз. Энди Москвадама. Атым да Пазнаурду. Пятигорскеде бир джууукъларыбызда къонакъда эдим да, аны бир кёре кетейим деб келген эдим. Таксини да ийиб къойгъаныма къарачы.

- Хата джокъду, бюгече мында къал, - дедим. - Атам путёвкасыны аягъына дери турмаучанды. Тамбла, бирсиюн келиб къалыргъа да болур.

Кече къалды. Атамы тенгине къурманлыкъ да этдик. Сёз арада машина аллыгъымы да айтдым. Аны эшитгенинде:

- Узакъды дериксе ансы, Москвада уа сеннге учузуракъ багъасы бла берлик эдим бир «Волга-мы», - деди.

- Аллах эркиши сабий бермеди, къуру къызладыла юйде. Меннге ол эскиреги да боллукъду. Былтыр алгъаным сеники. Тенгими хатери ючюн, ненча берсенг, разыма. Къараб кёресе, ма быллай бир дединг, сюрдюнг да кетдинг бери...

Экибиз да Москвагъа атландыкъ. Самолёт ары барыб къонганлай, мени паспортуму алды, «Волгасыны» къагъытларын да, кесини паспортун да хурджунундан чыгъарды.

- Кел, былай къайтайыкъ да, оформлениесин этейик, - деди ол, бир межамны къабакъ эшигинде аэропортдан баргъан таксибизден тюшгенден сора. - Къайда, ачхангы да бери узат, - деб, алды. Экибиз да бир узун коридор бла барабыз. - Былайгъа кирликбиз, - деб, онг джаныбызда эшикни кёргюздю да, ары атланды. Мен аны ызындан тебregenлей, къайдан табылдыла эселе да, эки джаш эки билегимден тутуб тохтадыла.

- Ары бирем-бирем киредиле, сабыр бол, керек болсанг, чакъырлыкъдыла, - дедиле да, тютюн иче, арлакъ джанладыла.

Сюелдим бир кесек. Къарагъанымда, эки джаш да тас болуб тура эдиле. Барыб, ол эшикни тюртдюм, ачылды. Ол джаны бир гитче орамчыкъ. Паспортум да ачха бла кетгени себебли.

аманны кеминде джыйылдым юйюме. Атам келиб тура эди. Хапарымы айтдым. Ол да Пазнаур дегенни эсине тюшюрдю. Тенгликлери, танышлыкълары болмагъанды, бу санаторийге баргъан сагъатда автобусда бирге олтуруб баргъандыла. Ол аманлыкъчы хар не хапарны да мындан билиб, аны бла бизни джокълагъанын ангыладыкъ.

Пятигорскеде джууукъларым дегенлерини адресин берген эди да, алагъа да бардым. «Талай кюнню фатарда тургъан эди менде, - деди джылы келген тиширыу. – Ол къайры эсе да чыкыгъанлай, милициядан адамла келиб изледиле да, андан сора тас болуб кетди. Бизге джууукълугъузат джокъду».

Юйдегиле да, къой, бу машина къайгъыны, джолунг болмайды деб, мен да унамай, бу сатылыр деген затны барын да сатыб, ачха тюшерик джерлеге да чабханлай-джортханлай, эки джылгъа джыйдым муну багъасын. Асыры джангы тюлдю, алай болса да...

Джашы экеулен бла чыкъды ол организациядан. Келиб, машинаны бек тинтиб къарадыла.

- Бусагъатда муну къагъытларын джарашдырыгъа болмайды, - дедиле. – Моторунда, кузовунда-затда номерлерин джангыдан салгъандыла. Эски номерлерин ачыкъларгъа керекди. Быллай бир машина урланыб, биз аны излеб айланганлы талай джыл болады. Ариу, ол эсе да, билмейбиз. – Ол экисини бири мени документ-

лерими сыйыргъан джаш болгъанын энди таны-
дым. Ол да мени таныды да: - Бар да, кабинетимде
сакъла, бусагъат барлыкъма, - деди. – Машина
уа бёлек заманга дери бизде боллукъду, – деди
Зулкъайгъа бурулуб.

ДЖЕЛБЕРМЕЗНИ ЮЙЛЕНИУЮ

«Тамадасы болгъанны сыйы болур, кичиси
болгъанны солууу болур», дегенлей, Сеит-Ахмат
кичи къарнашы Джелбермезге:

- Тамбла къалыб бирси кюн биченнге чыгъа-
рыкъма, бар да Абрекледен чалкъыны алыб кел, -
дегенинде, кетди Джелбермез, малтинине бара,
«чалкъы», «чалкъы» деб къайтарыб айта. Ол бир
кесек санчаракъ, зылдыракъ болса да, тамада
къарнашыны айтханындан чыкъмазгъа биледи.

Джелбермез кетиб бара тургъанлай, Ким эсе
да бир харбуздан чыкъгъанча, Аскер бла Норий
тюбедиле. Аланы аны бла безирлери келди да:

- Джелбермез, кел сеннге Аязханны къа-
чырыб келейик, - дедиле.

«Къынгыр-мынгыр болса да, джол бла, сент-
мент болса да, къыз бла,» дегенлей, Аязхан да
Джелбермезчаракъды, алай а ариу къызды.

Джелбермез джашлагъа, ышара-ышара:

- Да, мени заманым джокъду, чалкъыны
алыргъа барама, ансы... - деди.

Аскер:

- Алан, сен эркиши тюлмюсе? Не чалкъы-
малкъыды ол? Чалкъыны тамбла да алырса.

Адам къатын ала тебресе, не уллу ишин да къоюб алады, хомух! Аллай бирни билмеймисе? – деди.

Джелбермез ууакъ – ууакъ ышара, къара тынгылауну басады.

Аскер бла Норий:

- Биз сени ючюн кюрешебиз, хайырсыз! Бюгече Аязханны къачырыргъа деб турадыла. Бусагъатда барыб келтирмесек, къуру къаллыкъса, джазыкъ. Керек тюл эсе, къой! Артда аллай алаамат къыз табмасанг, кесинг сокъуранырыкъса! – деб, экиси да къолларын силкиб, кетиб тебредиле.

- Тохтагъыз! – деди Джелбермез, тюз айта-сыз, къатындан иги зат джокъду, унарыкъ эсе, келтирейик Аязханны. Къарнашым биченнге бирси кюн барлыкъды, чалкыны тамбла элтсем да боллукъду.

- Да, тюз айтмай, сени аны бламы алдайбыз. Не уа, алдаб бир затынгымы алабыз, - дедиле джашла, ышарылыб.

Сора, ючюсю да Аязханлары таба угулдула. Аллахны ашхылыгъындан, бир элни ичинде кѐб-мю барлыкъ элле, ары джууукълашыргъа, Джелбермезни берлакъда къоюб, Аскер бла Норий Аязханланы юйлерине ташайдыла. Быланы насыбларына, юйде Аязхан бла гитче къарнашчыгъындан сора киши джокъ эди. Алтаякъла джашчыкъны бир джумушха джибериб, экеу бигеу джауу дегенлей, неле айтдыла, къаллайла эдиле эселе да, маджал кийимлерин да кийдириб, Аязханны «шайтаннга» миндириб алыб.

чыкъдыла. Джолда бир-эки орайдачыкъ да айта, Джелбермез да къошулуб, алагъа алыб келдиле.

Арбазгъа киргенлей, Норий Джелбермезге:

- Адет алайды, «келтирдим» деб къычыр, - деди.

Сора, Джелбермез:

- О, Сеит-Ахмат, алыб келгенме! – деб къычырды.

Юйден Сеит-Ахматны тауушу тунакыракъ эшитилди:

- Адам-зат тийиб, кишиге хата болмазча, бауну башына ат да къой алай!

ЭКИ КЪАТЫНЛЫ КИШИЛЕ

- Алан, билемисе, мен ол къатын кибиб бла, юйдегиге айтама, чыртда келишалмай къалдым, - деди керти кёлю бла Экитёппе.

- Не болгъанды, юлешелмеген затыгъызмы барды? - деб сорду Бегур. Сомасвал къобан ташланы къотаргъанча, Экитёппе ичин дагъыда тёкдю:

- Огъай да, алкъын тюгел алай юлеширге джетмегенбиз, алай а, «къатынынгы аманлыгъын кёзюне айтмасанг, къатынынг ол аманлыкъны сеннге айтыр» дегенлей, ауузу от чагъа, гырылдаб тургъан болмаса, хайырсыз...

Бегур, ышара-ышара туруб, былай айтды:

- Аны бек таб амалы барды. Сёз ючюн, менича эт да къой.

- Ой, сау къаллыкъ, аллай мадар бар эсе, эртденли неге ышарыб тураса, айта кир бери дженгил!

Къоймазын билгенинде, Бегур анга «таб» амалын юретди:

- Мен да аллында тамам сенича бола турдум да, чотну болмазын таныгъанымда, «балтанг суугъа кетсе, сабын ызындан ат», дегенча этиб, дагъыда бир къатын алдым. Энди уа, суу джукълагъанча, Аллах кюнюн кёрюб къалдым. Ала бир-бирине эришиб аламат...

Экитёппе аны эшитгенинде, бир кесек сакъыш эте туруб, сора, аджашхан джолоучу джолун табса къууанганча, къууанч аллы болду.

Кюнле бла кечеле бир-бирлерин алмашдыра, къараб къарагъынчы арадан талай ай ётдю. Алгъындан эсе, мутхузуракъ кюнле кёбюрёк, чууакъдан эсе булут басхан къарангы кечеле кёбюрёк болдула. Къалай-алай болса да, табигъат кесини джоругъу бла бара береди.

Экитёппени энди эки юй бийчеси барды. Джашауу алгъындан эсе бир кесек тюрленгенди. Ачы-мысты сёзлени алгъындан эсе, энди эки кере кёб эшитеди. Аны юсюне да, ачыуланган сагъатда айтырыкъ сёзлерин, кёзюу джетмегени себебли, эки – юч кере аз айтады. Нервалары къыл къобузча болгъандыла. Ол себебден, чыдамы таркъайгъандан таркъая барады. Къулакъ тешиклери джабыла бармай эселе, Адам айтханны ангыламай башлагъанды...

Онг аязынг кичисе, ариу къыз бла саламлашырса, сол аязынг кичисе, эрши къыз бла саламлашырса, эки аязынг да бирден а – бары-

сындан да къуру къалырса, дегенлей, Экитёппе бир ай джарыкъ ингирде кёзююлю «урушдан» сора тамам сагъышлы болду. «Быланы къайнатханларындан бир да къуруса да бюгечени бир солусам» деб акъылына келиб, секириб ёрге къобуб, башы аугъан таба кете барды. Бир юйге къайтыб, «юйюмден абрек келеме», деб, кече къалыргъа ыйлыкъды. Элчиле уа барысы да таныйдыла. Экитёппени ауур сагъышла басыб кетиб бара тургъанлай, межгитни къаты бла озуб тебрегенин эслеб, тохтаб сагъыш этиб, бир кесек сюелди. Кече анда къалыр акъыл бла, межгитге кириб барды.

Барса аллайгъа барсын, эски зыйпынны да тубюне атыб, джатыб тургъан адамны терезеден ургъан ай джарыкъ бла ачыкъ кёрдю. Ол Бегур эди. Бегур секириб ёрге къобду да:

- Сау кел, алан! – деб, Экитёппени къолун тутду бютеу болумну билиб тургъан Бегур. Экитёппе ауузун да ачхынчы, былай айтды:

- Кечгинлик эт, алан, мында меннге да нёгер керек эди.

«ЧАБХАНЛАЙ КЕЛЛИКДИ»

- А къыз, Апай, эки-юч кюнден бери сагъыш басыб турады мени.

- Нек сора? Не хатагъыз барды, заман къыйын болса да, кёбледен иги джашайсыз.

- Огъай – огъай, джашауубузгъа немем джожкъду, бу аурукъсунуб тургъаныма айтама.

Джашчыкыгъа дженгилик бир джукъ келтириб кьойсакъ, дей эдим. Мен ёлюб кьалсам, арда не болады, не кьалады. Ол кьыз да экилене тургъан хапары чыгъады.

- Кьоркъма, Чыгъанахан, сён ёлсенг, ол чабханлай келликди, - деди Апай.

«БАРА ТУР»

Шибижихан, поликлиникада тишин алдырыб келиб, юйге киргенлей, эри не эсе да айтды. Бу кьолу, кёзю-къашы бла бир затланы билдирге кюрешди, ол а джукъ ангыламады.

- Меннге бусагъатда сёлеширге болмайды, - деди кючден-бутдан Шибижихан.

- Къатын, ары хар кюн сайын да бара тур, - деди эри.

КАРАМЕЛЬ КОНФЕТ

Рауль, тубанда аджашхан адамча, джол джанында сюелиб тургъанлай, ол тийреде джашагъан джаш Ахмат юйюнден чабыб чыкъды.

- Алан, сейир хапарны эшитдингми? – деди ол. – Бусагъатда Москвадан радио бла бердиле. Совет адам Юрий Гагарин космосха барыб къайтханды. Андан сейир-тамаша болурму.

Рауль, хурджунундан бир карамель конфетни алды да, тышын ары атыб, конфетни эки бармагъы бла тутуб ёрге кёлтюрдю.

- Бу андан да сейирди, тамашады, - деди. - Тёгереди джабыкъ тургъанлай, муну ичине повидлону къалай къуйгъандыла? Тюненеден бери бу соруугъа джууаб табмай айланама...

НАСЫБЛЫ МАЙМУЛ

Биринчи классны сохтасы Сарыбий дерслерин эте турду да, сора, башын ёрге кёлтюрюб, терен ахсынды.

- Эрикгенми этдинг, джашчыкъ, нек ахсындынг? - деб сорду анасы.

- Маймулгъа сукъландым...

- Алай нек айтаса? Несине сукъланаса маймулну?

- Андан насыблы джокъду. Школгъа да бармайды, тереклеге миниб, хаман банан ашаб турады, - деди Сарыбий.

ДЖАНГЫ ОТЛУКЪНУ АХЫРЫ

Чагъырбек бла Пилтеке гаражда эски «Москвичлерине» ремонт этиб кюрешедиле. Гаражлары уа, Къалай улу Аппаны джамчысыча, кёкге булут чабханлай, башындан агъыб башлайды. Пилтеке, ёрге къараб:

- Кёкге булут чаба башлагъанды. Башыбыздан бусагъат агъарыкъды, кел ремонтну тохтатайыкъ, - деди. Кёлю аман болуб тургъан Чагъырбек:

- Ой, бу мешнаны чыгъаргъан онгмасын огъесе. Бу ууакъ – тюек, къуджур – муджур затла недиле? Андан эсе, бёчкеча, неда тегенеча, бир сау темирден этиб, бензин орнуна да чагъыр маталлы бир зат къуюб джюрюрча этселе, къалай иги боллукъ эди, - деди, джау джугъу къолларын сюрте.

- Алай болса, сен барыр джеринге заманында джеталмай, кёб кере, джолда къаллыкъ эдинг, - деди Пилтеке кюлюб, эки уллу къолун бир-бирине ура.

- Тенгим, мен сенден кёб ичмейме. Кюлкюлюк башынг – аягъынгды, кюлгенни къой да мен айтханны юсюнден сагъыш эт, - деди Чагъырбек.

- Да къалай дейсе?

- Машина ишлеучюле кёбдюле: Солтан, Сагъыт, Маджит, Рашит... аланы бирине не чагъыр бла, не спирт бла джюрюрча эт, деб айтыб кёрейик. Спиртни кесини багъасы учуз болуучан эди.

- Къайдам, алай ишлерми?

- Ишлейме а, Тразилиямыд, Кразилиямыд бир кърал барды, мында киноларын да кёргозедиле да, анда машиналаны спирт бла джюрютедиле деб, - деди Чагъырбек.

Чакъыртдыла да, Солтан келди. Была оюмларын айтханларында, ол машинагъа иги кесекни къараб, сагъыш этиб туруб айтды:

Чагъыр-магъырны билмейме, учузу эт дей эсегиз, этейим, - деди.

- Эт, эт, къыйынынгы унутмазбыз, - дедиле экиси бирден.

Сора Солтан, карбюраторны башын ачыб, бир затны ары, бирин бери бюкдю, несин эсе да бери алыб, эгеб салды, джангыдан алыб, дагъыда эгеди... Сагъат чакълы бирден: «Этдим!» - деди. Биргесине келген джашчыгъына айтды да, ол барыб, юйлеринден 0,5 литр шышаны алыб келди. Солтан:

- Алгъаракъ Тау артындан алыб келген эдим бир кесек, бу чачады, келигиз моторну сынаб бир кёрейик, - деб, къуюб, машинагъа от алдырды. Джангы моторну джуууб, Солтанны ашырдыла.

- Энди бу чача дегенни къайдан табабыз?

- Билемисе, Пилтеке, мени Тибилисиде Ламаталидзе Татико деб, алапат танышым барды, ол болушурукъду.

Экинчи кюн Чагъырбек бла Камал Камалны «Камазы» бла кетдиле, 5-6 кюнден «Камазны» чача бёчкеледен толтуруб, алыб келдиле, ачхасын артда төлерге келишиб.

Бир бёчкени гаражгъа, къалгъанын джер юйге тюшюрдюле.

«Москвич» бла джолоучулары ташыб, ачхатюшюрюб, чачаны багъасын төлергеди план. Кертисинде уа алай болмады. Чачаны хапары, мизни машокда джашыралмаз дегенлей, ичкичилеге терк джайылды. Бал чибинле балгъа басынганча, ала гаражны төгерегине дженгил-дженгил джыйылыучу болдула. Чагъырбек бла Пилтеке 1-2-кюнню джолоучулары ташыб ачхачыкъ этселе, 3-4 кюнню стакан тенглери туза-

гъында болуб, тюшюрген ачхалары да ары кете барды. Къараб – къарагъынчы арадан талай ай озду, ачха джыйылмады, бёчкеледен урланганла да болдула.

Бир кюн Тибилисде чача заводдан Чагъырбекге письмо келди: «...т. Бозаев Чагъырбек, срочно оплатите за чачу». Чагъырбек Пилтекеге барыб, къагъытны экиси да окъуб, бурунлары салыныб, кёб сагъыш этиб, быллай акъыл табдыла:

Къангаладан гроб этдиле. Чагъырбек анга джатыб, кёзлерин къысды. Пилтеке аны картха тюшюрдю. Конвертге аны да Бозаев Чагъырбек аварияда ёлгенди деб джазыб, чача заводха джибердиле. Кёб болмайын Чагъырбекге ушагъан бир ичкичи тенглери ёлген эди, адамы болмагъаны себебли, сын таш салынмай тура эди. Анга Чагъырбекни аты бла таш салдыла. Кесин бир заманга дери Бийчесында къошда джашырдыла. Кёб турмай Тибилисден юч адам келиб кетген эдиле. Аны билмей, джылдан артыкъ турду къошда Чагъырбек. Сын ташын кёргенле, ёлгенди деб, бюгюн да дууа этиучендиле.

«КЕЛ, КЪАЧАЙЫКЪ»

Атасы бла онбир джыл болгъан джашы орамтын бара тургъанлай, асланча, бир мазаллы ит алларына чыгъады. Баш эрни джыртылыбды, туб эрни сагалланыбды, кёзлери къызылды, сслегейлери агъады. Ата, аны къутургъан ит болгъанын ангылаб, джашына:

- Бери, буруугъа къысыл, къымылдама, - деди.

Экиси да алай къысылыб, солууларын алмагъанны орнунда, сюеледиле. Бери къарай, ит къатлары бла озуб кетеди. Была да джолларына тебрейдиле. Бир кесекден «къулакъ оту» бла бир ичкичи кишини келе тургъанын кѳредиле.

- Кел, энтда буруугъа къысылайыкъ, - деди джашы.

- Мынга башха амал джокъду, кел, къачайыкъ, - дейди атасы, - бу башха тюрлю къутуруб келген затды...

Не иш бла баргъанларын да унутуб, экиси да ызларына айланыб, ёлюм къара къачадыла.

ЧАГЪЫРБИЙНИ НАСЫБЫ

Чагъырбийни тенги Пилтеке сорду:

- Алан, сен насыблымыса?

- Эй, тенгим, эркишиле эки къауумгъа юле-
шинедиле: къатындан насыбы тутханла бла тут-
магъанла, - деди Чагъырбий. Сора ахсынды да
къошду: - Мен экинчи къауумундама. Юйде быс-
тырбаш, кеси разы болуб, «ма, бар да тарт», - деб
ачха бериб билмейме. Сора къалай насыблы бол-
лукъма?

Экинчи кюнюнде эртден бла Чагъырбий бий-
чесине:

- Къатын, тюнене ингирде бир кесек оздур-
дум дейме, башым кетиб барады, - деди. - Бир
джукъ бер, анга ремонт этдириб келейим.

- Сени «бир кесек оздурмагъан» кюнюнг болмайды, - деб хыны этди къатыны. - Юйде кереклиге джетдиралмай, борчха кириб турама. Сени не ишлегенинг, не пенсия алгъанынг джокъ...

- Сени патауанга тынгыларча тюлме, башым хойнухча бурула турады...

Ол кёзюуде биреулен таууш этди. Чагъырбий ачыкъ терезеден башын ары къаратды. Пилтеке тенги, хурджунундан башы чыгъыб тургъан шышаны къагъа, къол булгъады. Чагъырбий, бети джарыб, эшик таба атлай:

- Къатын, насыбыма къор бол! - деб, ашыгъыш юйден чыкъды.

ЧАБАР УЛУ ПИЛТЕКЕНИ ХАПАРЛАРЫ

Аз тартхан кюнлери бла кёб ичген кюнлери болмасала, уртламай кюнюн оздурмаучу Пилтеке, къаллайла эсе да тышына кетди да, ачха этиб къайтды. Орамыны къыйырындан киргенлей, Дохмук тенгине тюбеди.

- Алан, къайдаса? Тас болуб къалдынг да, - деди ол.

- Да, былай барыб, ачха-мачха хайырчыкъ этиб къайтдым.

- Бу къыйын заманда гыл да тюшюрюб, сау-эсен къайтханынг уллу насыбды. Насыбны уа, джуууб, тазаларгъа керекди.

Пилтеке огъай демеди. Тюкен узакъ тюл эди да, экиси да ары кириб, шышала, къабарыкъла да алыб, арлакъда оюлуб тургъан Джарыкълыкъ

юйню ол джанына атлаб, келме кьойдула. Ол олтургъанлары бла ашхамдан атлай кьобдула.

Дохмук кьаллайла болгъанын айтхан кьыйынды, бу уа, юйге киреме деб, баугъа кириб кетди. Анда уа ийнеклери джатыб тура эди. Барыб, аны кьатына таянды.

- Гыджынай, мушулдама былай! – дей, кьатындагъы юй бийчеси болгъанына ишеги джокъ эди да, кьолун аны таба узатды. – О-о-о, мен кетген эки айгъа юсюнгю тюк басыб кьойгъанды да, деди. Сора сылай барыб, кьолу ийнекни башына джетгенинде: - Башынга да мюйюзлеми чыкьгъандыла? Ай, хариб Гыджынай, нек болгъанса сен былай?! – деб, ары айланыб хурулдаб башлады.

* * *

Чабар улу Пилтеке юйюне кечигиб келе, кьатыны да анча сайын анга аманны кьуя турдула. Бир кюн а «тюзде» кьалыб, эртденбла эртде келди.

- Турсанг а анда, былай эртде нек келдинг?! - деди кьатыны, сёзлерини шибижисин, сарсмагъын да оздуруб.

- Кеч келсем да болмай эсе, эртде келсем да, болмай эсе, сора кьалай этерге керекме мен? – деб сейирсиниб сорду эри.

* * *

Пилтеке бла Дохмук, бир кесек кьулакъ от да алыб, хоншу элден юйлерине келе тура эдиле.

тар джол бла. Тютюн ичерлери келиб, чыдаал-майдыла, къабындырыргъа джукълары джокъ. Талай машина озду, была къол кёлтюргенликге, тохтагъан болмады.

- Мен энди келгенни бек дженгил тохтатайым, - деди Дохмук. Сора эки машина кыйналыб озарыкъ джолчукъну тюз арасына джатды.

Ары-бери джанлар мадары болмай, шофёр машинасын тюз аны къатына джетгенден сора кючден тохтады. Кеси да, бети агъарыб, чартлаб тюшдю.

- Мени мурдар да, сюдлюк-джоллукъ да этиб къоя эдинг да, - деб тебди ол. – Нек джыгъылдынг? Не болгъанды?

- Тютюн къабындыр, - деди бу, ёрге кёлтюрюле.

- Ма сеннге тютюн къабындыргъан! – деб, шофёр, аны уруб сойландырды да, Пилтекеге: - Сеннге уа не керекди? – деди.

- Джукъ да керек тюлдю, мен тютюнню андан къабындырырма, - деди Чабар улу Пилтеке.

КОНКУРС БОЛДУ

Адркъыргъыкъ деб бир тенгиме тюбег кълалдым. Ол ичкиден башын алмай тохтагъанлы, бир кесек арабыз сууугъан эди.

- Келчи, бу байрам кюн бир иги тартайыкъ, - деди.

- Не байрамды? – деб сордум. Къалай да болсун, анга тюбегенимде, уртларым келиб кълалгъан эди.

- Ачханг болса, къачан да байрамды, - деб, кълтугъумдан кирди. Кафеде эки кере джю-зюшер граммдан атдыкъ.

- Келчи, мен сениге сейир зат кёргюзейим, - деди.

Ингир къарангы болса да, ай джарыкъды. Шахарны ары джанында тауну этегинде Буу Джатхан талагъа бардыкъ. Адам кёб. Къушла кълонганча, бирер дюкгючге олтуруб тура эдиле. Тенгими иги таный кёре эдим, сый бердиле, тёрге чыгъардыла.

- Джамагъат, бюгюн былайда алкашланы республикан конкурсу бардырылады, - деди бир къашхабаш, джарыбет, хырхатамакъ киши, стакан бла бир аракъыны кългъа ала. Мени нёгерим къулагъыма шыбырдаб, бу адам быллай ишледе тамадалыкъ этиб тургъанын билдирди. - Иги тынгылагъыз, конкурсну джоругъу кълалай болгъанын ангылатайым: аракъыны кёб ичиб, закусканы аз ашагъаннга кёб очко джазыллыкъды. Кёб очко алгъан а хорларыкъды. Барыгъызгъа да джетишимле теджейме!

«Кимни арбасына минсенг, аны джырын джырла», - дейдиле. Ол бир джанындан, экинчи джанындан да аладан онгсуз болмагъанымы да билдирирге керек эдим да, келме кълдум. Тамадабыз бизни арабыз бла ары-бери джюрюб, кълараб турду. Ай батар заманнга алайдагъыланы джартысы ёлюкчеча тёнгереген эдиле.

- Энди тохтагъыз! - деди тамада. - Мындан ары озсагъыз, конкурс кълалай бошалгъанын

айтыргъа адам табмай къаллыкъма. Былтыр келгенледен иги кесек адам джокъду былайда. Кими мал урлаб, кими тауукъ, къаз урлаб, кими дагъыда бир затха узалыб, тутулгъандыла. Балчыкыгъа, суугъа кетиб тунчукыгъанла, ичлери кюйюб ёлгенле да болгъандыла. Алай а биз кёбден-кёб бола барабыз. Джангы къошулгъанланы арасында бизден онглула болгъанларына да бек къууанама. Ма, бу джаш, - бармагы бла мени кёргюздю. – Конкурса биринчи орунну алгъанды, - къол къагыула башланганларында, ёрге турдум. – Мындан ары да джетишимли бол! Ёчге бир шыша аракы береме. Аны башы бла ичиб бошасанг, кесиме заместитель этерикме. Ал! – деди. Алдым. Ала да истемейни ауузлары бла согъа, джартысына дери ичкеними билеме... Эртденбла уянганымда, талада джангыз кесим сойланыб тура эдим... Къатымда – ёчге алгъан шышам!..

АКЪЫРЫН БАРЫРЧА

Ажыу амманы джашлары, техниканы юсюнден сёлеше келиб, былай хапар айтдыла:

- «Ковровец» мотоцикл бир сагъатха джюз къыркъ километр барады, - деди бир джашы.

- Да, «Ява» джюз джетмиш километрден да къызыу барады бир сагъатха, - деди аны кичи къарнашы.

Ажыу амма, тынгылай туруб:

- Энди аланы бир кесек акъырын барырча этерге чыртда мадар джокъмуду? – деб къайгырыб сорду.

ЭШЕК ОЗДУМУ?

Ючюнчю классда окъугъан Магометчик ыйых кюн бузда конёкла бла учуб кюрешеди. Къалагоша амма келиб:

- Джашым, джаным, былайтын эшек озуб кёрдюнгмю, бойнунда да джыджымы бла? – деб сорду.

- Огъай, озмагъанды, мен эртденбладан бери былайдама, амма, - деди Магомет.

- Алдама, джашым, бусагъатдан огъуна ётюрюкге юренсенг, сен артда неге джарарыкъса! Ма-а, бойнунда джыджымын да суйрей, былайтын кетиб турады да, - деди амма, бузда Магометни конёклары тюшюрген ызланы кёргюзте.

АРАКЪЫ ШЫША

Къарчау бла юй бийчеси Сылтыхан Джашыуладан чыкъгъанларында, ашхамдан атлагъан эди. Ара сахар базардан келе къайтхан эдиле. Джашыу Сылтыханны анасыны къарнашыды. Иги кесекден бери да келмеген эдиле да, кеси да, бийчеси да къонакъланы тегереклерине айландыла, хантма деген этилди. Аны айыбы къонакъбайлада тюл, Сылтыханда болду.

Арт кезюуде Къарчау «акъбашха» эркини-рек узала, ичсе уа не айтханын, не этгенин билмей тебрегенди. Сылтыхан аны ючюн кымылдатдыртмады шышаны ансы, ана къарнашыны да кюеую бла джюз граммны атаргъа огъайы джокъ эди. Столда «акъбаш» кёрюнмегенинде, Къарчауну эшеги ёлюб, дженгилирек жанлар къайгъыгъа кирди. Алай а къатынла сёзге кыыздыла. Джашыу да, бир кесек олтургъуз, дерге къалды да, кечикдиле.

Къарчау ачылуу атлайды. Бийчеси андан төрт-беш атламны артха, эки къолунда эки сумкасы бла, ауур солуй келеди. Ол талай кере бир сёлеше да тебреди, Эри чыртда сансыз этгенинде, къойду. Къарчау, тамам джебегине джетсе этиучен эди алай. Сылтыхан аллай кезюуледе чот дауур бла бошалычусун биле эди.

- А киши, аллайла этсенг, шышадан къуру къаллыкъса, - деди, араны джумушатыр ючюн. Бу ауур сумкаланы бирин да къолумдан алып, деген умуту да бар эди.

Къарчауну къулакълары ёрге турдула:

- Не шышады ол?

- Анда столгъа салдырмагъан эдим да, сумкама атыб ийгендиле...

- Сенден чыкъмагъан итлик джокъду, - деб, ышармыш бола, бийчеси къатына джетгинчи тохтады. - Джашыу ишленген адамды, кеси да эки джыгырам, аны алай этмезин биле эдим. - Ол бийчесини къолундагъылагъа сынаб къара-

ды. Эшта, шыша мындады, деб ишексиз болса, ол сумканы кьолуна аллыкъ болур эди, андан хапарсыз эди да, алай да этмеди.

«Акъбашха» асыры эси кетгенден, бийчесини онг джанына чыгъаргъа да унутуб, сол джанында, анга кысылыб атлай тебреди. Сора аны бир кесек алгъа ийди. Былай къарагъан адам, кечегиде ызларындан аманлыкъчы зат джетсе уа деб сакълыкъгъа этеди, дерик эди. Ариу, башына ол акъыл келди эсе да, бийчесине тюл, шышагъа кьоркыгъанына, мени сартын, ишегим джокъду.

Кече элни орамларында анда-мында бир дегенча чыракъла джылтыраучан эдиле. Не болгъан эсе да, бюгече ала да джанмай эдиле. Талай атламны алгъа баргъан бийчеси къайры тас болуб къалгъанын да Къарчау аны ючюн эслемеди. Бу не болду деб, тегерегине сескекли къарагъаны бла, бийчесини тауушу, урудан чыкыгъанча, тунакы эшитилгени къулагъына келди. Аллына атлагъанында, орамда суу быргъыланы джарашдырыргъа къазылгъан терен чунгурну ичинде бийчеси тыпырдай тура эди. Къарангыда аллындан келген машинаны джарыгъы кёзлерин къаматыб кетген эди ол ары.

- Эй, къатын, шыша саумуду? – деб, хыны сорду Къарчау.

АЛТЫН КЪОШУН

«Ёлмесенг да, къартдамы болмазса?» - дегенлей, Ибигай акка бла Къутюне амманы къарт-

лыкъ хорлаб, энди юйде ишлени алгъынча баджарыб баралмайдыла. Майна, хар ким урлукъ ата айланадыла, быланы баччалары сюрюлген да этмегенди. Сюрдюрген къыйын тюлдю, алай а анда-мында терекле ёсдюргендиле да, трактор кирсе, аладан джанлайма деб къатышдырыб кетеди. Артда аны джарашдыргъандан эсе, къазыб чыкъгъан таб болады. Алай этиб да тургъандыла быйылгъа дери. Энди аллай къарыулары болмай, башларгъа къоркъуб, соза барадыла ишни.

Къаллай бирни алай эте турлукъларын айтхан къыйынды, бир ингирде къабакъ эшиклери къагъылгъаны уа хакъды. Акка чыгъыб къараса, эки саубитген джаш.

- Джолоучубуз, - деди, аланы бири, саламлашыб бошагъандан сора. - Сизде кече къалыргъа мадар бармыды?

- Келигиз, нек болмайды? - деди акка. - Бир бёлмебиз бошду. - Джашланы ичкери кийирди.

Ала ауузланган да этиб, кесек олтургъандан сора, тынчайыргъа ол бир бёлмеге ашырды акка. Эшikleri къыйырын ачыкъ къойду.

- Джамма къызы, ол ичи алтындан толу кёшун къайдады? Не этгенсе? - деб сорду, бери босагъадан атлай.

- Да ол бачхада басдыргъаным бла турады, - деди Къутюне амма, джашла эшитирча. - Ий, киши, хаман эсим бёлюннгенлей турады, тамбла теренирек бир басдырырса...

Эртденбла къартла туруб къарагъанларында, къонакъ джашла кетиб, бачхалары да къазылыб тура эди.

ЧЕЛЕКМИ ДЕЙСЕ?

Айшат, барыб, Шаху аммагъа:

- Бир кесек шекер керек эди, - деди.

- Челекми, дейсе?

- Шекер, дейме! - деб, бир кесек кѣлтюртюб айтды Айшат.

- Челек деймеми, дейсе? - деб къайтарыб сорду Шаху.

- Шекер, дейме, Шекер, шекер! - деб, андан да къатыракъ айтды Айшат.

- Челекми, дейсе?

- Шекер дейме, - деб акъырынчыкъ айтды Айшат.

- Эртденли алай айтсанг а, - деди Шаху.

ТЫКАЧЫКЪ

Тыкачыкъ деб бир чыркым адамчыкъны къоллары, аякълары бек ингичкеле, назикле болгъандыла. Ол, къышны сууукъ кюнлерини биринде, къалын чегетни ичинде, кече къарангыда от этиб, джылына тургъанды.

Бир джолоучу от джарыкъны кѣреди. Джылына барайым деб, джолундан къайтыб келиб, муну арт джанындан къарайды. Къоллары, аякъла-

ры ингичкеле, назикле, кеси да гитче затчыкъ болгъанын кѳргенинде: «Бу заманда былайда быллай адам боллукъ тюлдю, бу, бир да ишексиз, шайтанды», - деб, кѳлюне келгенди да:

- Тфю, бисмилля! Тфу, бисмилля! - дегенди.

Тыкачыкъ тюбюнден ёрге къараб:

- О, не тфу бисмиллягъа къалгъанса?! - дегенди.

- Адаммыса? - деб соргъанды джолоучу.

- Да сора не затма?! - дегенди Тыкачыкъ.

Джолоучу, олтуруб, отда бир кесек джылыннгандан сора, нек бисмилля дегенин айтханында, экиси да харх этиб кюлгендиле.

АВТОБУСДА

Тохтагъан джерде Джаланджюкге баргъан автобуса джылы келген, башында къолан джаулугъу бла бир тиширыу минди да шофѳргъа неле эсе да айтды. Ол агыламады. Тиширыу, бери айланыб, автобусагъылагъа:

- Орусча билген бармысыз? - деб сорду.

Аны къуджур соруууна не дерге билмей, адамла имбашларын къымылдатдыла. Ала орусча билмей этедиле алай, деб ангылады да, къолан джаулукълу тиширыу:

- Шо, бу къадар адамда орусча билген бир адам къалай джокъду? - деди.

Аны къатында сюелген бир джаш тиширыу:

- Амма, мен бир кесек билеме, не керекди? -

деди.

- Шопирге бу къайсы автобусду, де да бир сор, - деди амма. Джаш тиширыу:

- Шофёр, это какой автобус? – деб сорду.

- Это автобус «Икарус», - деди шофёр.

- Бу «Икарус» автобусду дейди, - деб кёчюрдю джаш тиширыу.

Аны эшитгенлей, къолан джаулукълу амма:

- Джашым, тохтат, мен тюшейим, меннге Джаланджюк автобус керекди! – деб кычырды.

ЧАГЪЫРБИЙ БЛА ПИЛТЕКЕНИ КЪАЛАЙ ТАНЫШХАНЛАРЫНЫ ЮСЮНДЕН

Кёргенле, билгенле айтханнга кёре, Чагъырбий бир кюн тамам гаж болуб тургъанлай, барыб парткомну кабинетине киреме деб, эшигин да чала – къула къагъа, парткомну (тартыучулары комитети) кабинетине кириб кетеди. Тамада, пилча, бир мазаллы адам, стол джанында бош шышаны бойнундан буууб олтурады. Ары – бери кымылдаса, шиндиги чыкъырдайды. Тамада Чагъырбийге экили кёрюнеди да:

- Джумушуму къайсыгъызгъа айтыргъа боллукъду? – деб сорады.

Тамада Чагъырбийден да халек гаж болуб тура эди да:

- Мен сизге бирем-бирем киригиз деген эдим да, сиз тёртеулен бирден нек кирдигиз?! – дегенди.

Ол тамаданы аты Пилтеке эди. Ала арт шохайла боладыла.

ЧАГЪЫРБИЙ СЮДДЕ

Адам, кёрюрюн кёрмей, кёрге кирмез.

Бир кюн Чагъырбийни сюдге джалгъан шагъатлыкъгъа чакъырдыла. Ары тебреген сагъатда къатыны:

- А киши, билеме деген кёб сёздю, билмейме деген аз сёздю. Билеме, деб къатышдырма да, билмейме, кёрмегенме, деб тур, - деб юретеди.

Чагъырбий сюдге барады. Сюдю анга соруу этеди:

- ... Атангы аты къалайды?

Чагъырбий, къоркъуб асыры эс ташлагъандан, атасыны атын унутады, айталмай тынгылайды. Сюдю экинчи кере къатыракъ сорады:

- Атангы аты къалайды дейме?!

Чагъырбий:

- Билмейме, кёрмегенме. Мени анда терслигим джокъду. Аллыгъызда къагъытлада джазылыб болур. Неда башха билген адам бар эсе, соругъуз, - деди.

ПИЛТЕКЕ БЛА ШАПА

Пилтеке чалкъычы джыйында болады. Бир джолда бир тууар тас болады да, Пилтеке аны излей кетеди. Тикледе, тюзледе, чегетледе эртденден ингирге дери излеб, джукъ табалмай, арыб тамам ач болуб къайтыб келе турады. Шапаны аны бла ойнары келеди. Базман бла чегиб, беш

килограмм гырджын бла беш литр айранны бир джанына салады. (Пилтекени атымы аман болмагъанын шапа биле эди).

Пилтеке келиб олтургъанлай, шапа гырджын бла айранны аны аллына салады. Пилтеке салыннганы джугъун къалдырмай тауусады. Шапа, газетге къараб, окъугъанча этиб:

- Аланла, бери къарагъыз, былайда алай джазылыбды: бир адам беш килограмм гырджын бла беш литр айранны тауусханды, - дейди.

Пилтеке:

- Антсыз болгъаеди, аллай бирни ашамаса! – дегенди.

Шапа бла чалкъычыла кюлгендиле.

ТАРТ, КЪАШХА, ТАРТ!

Къалайда сюйсенг, алайда аракъы ичерге эркинлик берилмеген заманды.

Джарыкъ джукъланыб, кинофильм башланганлай, асхакъ къой артдан юркер дегенлей, залгъа Чагъырбий кирди да:

- Бу къайсы тизгинди, бу къайсы тизгинди, бу къайсы тизгинди? – деб, бютеу тизгинлени соруб чыкъды. Тизгинин табды. Ол тизгинде орунланы барысын да алай соруб чыкъды. Орнун табыб олтурду. Хурджунундан аракъы шышаны чыгъарды. Ол онг джанында олтургъаннга:

- Тартамыса? – деди.

Ол джукъ айтмагъанында, сол джанына бурулуб:

- Башы бла тартамыса? – деди джылы келген, чачы агъаргъан тиширыугъа. Андан да джууаб табмагъанында, аллында олтургъан къашхабашха:

- Къашха, тартамыса? – деди. Ол да джукъ айтмады. Сора эки джанындагъылагъа дагъыда бирер кере сорду биягъынлай. Ала дагъыда джукъ айтмадыла. Къашхабашха энтда:

- Къашха, тартамыса? – деди зауаллы Чагъырбий.

Тартса, бу тохтар эди, деген болур эдиле, тегерегиндегиле, залдагъыла:

- Тарт, къашха, тарт, шо, бир тарт! – дедиле.

ЭЗА

Ингир къарангыды, алай а айсыз кечени джулдузла бир кесек джарытадыла да, бек къарангы тюлдю.

Эза, Замир эмда мен хунадан шыбыртсыз ары джанына тюшюб, гардош баразаланы орталары бла, тауукъ урларгъа баргъан гудучулача, ийиле – ийиле барыб, ичинден джарыкъ уруб джарытхан терезеге джууукълашыб тохтадыкъ. Чегелеб сакълайбыз.

Эза Зайнебни тилегенли талай джыл болады. Келечиле ийиб кюрешсе да, джолу болмады. Къызны анасы тюгел алай этмейди, атасы уа, Эзаны аты сагъынылса, отдан келек киеди. Эза мен, мен Зайнебни алмай боллукъ тюлме, деб тохтагъанды. Аны ючюн отха кирирге да хазырды.

Алай бла биз бусагъатда Зайнебни Эза тенгибизге къачырыргъа деб баргъанбыз. Атын тюз билмейме, автомобиль машинабызны иги арлакъда къойгъанбыз. Киштик чычханны марагъанча, терезеден кёз алмай къарайбыз. Ичинде адамланы къымылдагъанларыны кёлеккелери терезе джабыуда кёрюнеди. Эза бир-эки кере да:

- Майна Зайнебни къолчугъу, - деди. Биз а аллай зат кёрмейбиз. Алай болса да, Зайнеб джууукъ джетген къарнашын да биргесине алыб чыгъаргъа хазырлана тура болур деб, акъылыбыз алайды. Мени уа иш онгуна болуб, джарашхандан сора той-оюн, ашау-ичиу башланса, аркъы стаканланы бир-бири ызындан бошатырым кёзюме кёрюнеди. Кефли болуб чыкъсам, суйген къызым бла тебсерикме...

Бир заманда къызыны атасы, шкокну алыб чыкъды да, бизни башыбыз таба айландырыб, «чыкъар-чукъур!» этдирди, шош ингирни джургурдетдирди. Замир бла мен хунагъа джетерге, Эза машинаны ичине кириб тура эди.

АКЪТУЯКЪНЫ АХЫР КЮНЮ

Гергерий деб бир ханы уллу джылкъысы болгъанды. Аланы ичинде Акътуякъ деб бир аджирни тамам бек суйгенди. Анга миниб кез ача чыкъса, асыры аягъандан не чабдырмай, не джортдурмай къайтханды. Къалгъан джылкъыгъа юч адамны къаратханды, Акътуякъгъа ау –

терт адамны: Адей, Адемей, Апай, Акай. Бири аш салгъанды, бири суу ичиргенди, бири тьюбюн тазалагъанды, бири юскон тарагъанды...

Гергерий ол аджирни асыры суйгенден былай айтханды:

- Акътуякъны елдю деб хапарын айтхан адамны башын кесдирликме!

Акътуякъ эки кюнню мараз болуб турду. Ючюнчю кюн джалчыла келиб къарасала аякълары созулуб аджир елюб тура. Аны кергенлей, къоркъуб джашланы бетлери агъарды, абзырадыла. Барыб ханнга Акътуякъны хапарын айтыргъа къоркъдула, айтмасала андан да Аман боллугъун ангыладыла. Къысхача айтханда, айттыб да болмайды, айтмай да болмайды. Джашла акъыллашыб-кенгешиб былай оноу этдиле: чёб атыб, кимге тюшсе, ол барыб айтыргъа. Чёб Акайгъа тюшеди. Бу ары тебрегенлей, Адей, Адемей, Апай бир аууздан:

- Хариб сен, джазыкъ сен, джашлай кетесе, осиятларынгы да айта бар, - дадиле.

Акай Гергерий ханнга барыб былай айтды.

- Акътуякъ бир джанындан джатыб аякъларын созуб турады, не аш ашамайды, не суу ичмейди, не солумайды...

Гергерий:

- Да, сора ол ёлюб турады!

Акай:

- Мен айтырыкъны сен айтдынг, - деб ханны аллында баш иеди, ёлюмден сау къалады.

СИПИСЕЛЕН

Къанджал ура тургъанлай, Сиписелен юй башындан кетеди. Джыйылыб тургъан тот чюйлеге башы тиеди. Сыдырылгъаны, къанагъаны да болады. Салыб ара сахарда дохдургъа барыб:

- Башыма чюй киргенди, - дейди.

Дохдур, къараб, джарасына дарман джыгъыб, хатанг джокъду деб, ашырады.

Сиписелен бир ыйыкъдан дагъыда барыб, биягъы дохдургъа:

- Башым энтда ауруб турады, - дейди.

Дохдур, дагъыда тинтиб къараб:

- Джугъунг джокъду, - деб ашырады.

Сиписелен, талай кере барыб, хаман:

- Ауругъаны тохтамайды, башымда чюй барды, - деб турады. Сиписелен дагъыда барады. Дохдур анга, былай олтура тур деб, чыгъыб кетиб, сынамы уллу дохдургъа барыб, былай-былай деб болумну айтады.

Ол дохдур мынга:

- Наркоз бер да джукълат, ол айтхан джерин кес да тик. Бир чюйню къан джугъу этиб тур да, аязыгъандан сора, муну алдым де да кёргюзт, - деди.

Бу алай этгенинде, Сиписелен:

- Хы, энди башым сау болду. Айта эдим да, алай тийиб, ол къадар чюйден башыма бири кирмей къалмазын, - деб кетиб къалады.

КЪАЧХАН – МАНАФ

Сарытюзчюле Сылпагъарланы Манаф бла Къачхан кърнашладыла. Бир-бирине ушагъан да этедиле. Бу къатышхан, ит иесин танымагъан заманда тюл, алгъаракъда, закон, джорукъ болгъан заманда, Манаф Къачханны энчи машинасы бла бара тургъанды. Документле да Къачханны аты бладыла. Милиционер тохтатыб, къагъытларына къараб:

- Атынг къалайды? – деб сорады.

- Манаф.

Милиционер экинчи да сорады. Документле Къачханны аты бла болгъаны эсине тюшюб, Манаф:

- Тюз атым Къачханды, чам атым Манафды, меннге Къачхан – Манаф да дейдиле, - деди.

Милиционер, къагъытларын къайтарыб:

- Иги джолгъа бар, Къачхан – Манаф, - деб, честь бериб ашырды.

ЭКИ ДА БЕР

Бусагъатда ачха болса, къайры да джол ачыкъды. Делдири, джер-суу кёре кетиб, Рим шахаргъа барады. Ол а, белгилисича, эртдеден айтылыб тургъан алаамат шахарды. Делдири, къарай барыб, бир уллу тюкеннге киреди. Анда омакъ курткагъа кёзю илинеди:

- Муну багъасы ненчады?

Тюкенчи:

- Минг сомду. (Лираны орус ачха бла)

Делдири:

- Да, къараб учузуракъ бераллыкъмыса?

- Сегизджюз сомгъа берейим.

- Тёртджюз, - деди Делдири. Тюкенчи:

- Алтыджюзге ал.

- Ючджюз, - деди Делдири. Тюкенчи:

- Сен къайдан келгенсе, не адамса?

Делдири:

- Къарачайлыма, КъЧР-дан келгенме.

Тюкенчи:

- О, о, бизде къарачайлыла кёбдюле! Биз ала бла игибиз. Куртканы алайына ал да бар.

Делдири кюлмей, ышармай айтды:

- Алай эсе, эки да бер.

«... БЫЛАЙ ИГИ ТЮЛМЮДЮ?»

«Джашны эркеси бёрю болур, къызны эркеси тели болур» (Нарт сёз).

Къобан ары джанында Эркехан эрге чыкыгъанлы эки – юч джыл болду. Кеси да:

- Мен быллай эски, гитче саман юйчюкде джашаргъа деб келмегенме. Муну чачыб, джангы юй ишлерге керекди, - дей турду. Табарларын табхандан сора, эри, къайынлары да джангы юй ишлерге ашыкъмадыла.

Бир кюн къайын атасы бла анасы джууукъларына барыб, кече къалыб, экинчи кюн къай-

тыб келдиле. Келселе, аллайгъа келсинле, юй-лери толусу бла оюлуб-чачылыб тура. Эркехан да эки къолун эки джансюегине салыб сиреледи. Къайын анасы:

- Келин, акъыз, не болгъанды, юйню былай ким этгенди?

- Мен ойгъанма, - деди Эркехан.

- Нек?

- Юсююзге оюулгъандан эсе, былай иги тюлмюдю?!

Къайын атасы бла анасы бирден:

- Бизге къайгъыргъанынг ючюн сау бол, келин! - дедиле.

САБЫР КЁЛЛЮ САРЫБИЙ

Мен бу хапарны эртде эшитген эдим. Билгенле билмегенлеге айтсынла деб, Насра Ходжа айтханлай, эшитмегенле болурла деб джазама.

Сарыбий, Халис, Халит деб юч тенг болгъандыла. Сарыбий не палах болса да, ол да бир игиликге болгъан болур, деб къойгъан болмаса, чыртда джюрегин къыйнамагъанды. Бирси эки тенги аны ол халисине хош болма-гъандыла, аны бир иги къыйнар муратлары болгъанды.

Бир кюн ала ючюсю да атла бла узакъ джолгъа атландыла. Ингир бола, чегетни ичи бла бара тургъанлай, джолдан узакъ болмай, бир балаганны кёрдюле. Аны къатында бир иги гапна бичен да болады. Кече къалыргъа деб ары къайт-

дыла. Атларын тагъыб, алларына бичен салдыла. Биченден мурджар этиб, кеслери балаганда таяндыла. Ётген-кетгенни юсюнден ушакъ эте турдула. Сарыбийни хурулдагъаны «къазан къайната» башлады. Халис бла Халит туруб тышына чыкъдыла. Кел, муну атын джашырайыкъ да, эртденбла къалай этерине бир къарайыкъ дедиле. Аллына атаргъа бир кюлте биченни да алыб, Сарыбийни атын башындан тартыб бардыла. Ат, биченнге узала, чёбле агъыза барды. Была къулакъгъа тюшюрюб, бир таша джерде атны тагъыб къайтдыла, мурджарларына джатдыла. Эртденбла Сарыбийни джан солуу этиб ары-бери къалай чабарыгъын кёзлерине кёргюзюб, харх этиб кюлдюле. Аланы кюлгенлерине уяныб, Сарыбий:

- Неге кюлесиз? - деб сорду.

- Джулдуз учханны кёрюб кюлебиз.

- Сора, аны несине кюлесиз?

- Да, ол джулдуз учханча, учуб кетмеди эсе, сени атынг кёрюнмейди, - дедиле была, Сарыбий туруб ары-бери чабарыкъды деб, кёллерине келе.

Сарыбий а энчи джоругъун бузмады:

- Ол да бир игиликге болду болур, бир огъай, эки джулдуз да учсун, - деб, ары айланыб биягъы хурхурну деменгили бардырыб башлады.

Эртденбла туруб къарасала, Халис бла Халитни атлары джокъ болуб тура, гудучулагъа аш болуб. Сарыбий а аты агъызгъан чёбле бла ызлай барыб, атыны башындан тартыб келди, ышаранышара.

Биреуге билгенинг кесинге джетеди деб, аны ючюн айтылган болур миллетибизде.

СПОРТЛОТО

Эртде, коммунистлени заманында, Ханапий деб бир иги джаш спортлото оюнну бек суйгени себебли, аны карточкаларын хаман алганлай туруучан эди. Бир кюн бир тенги анга:

-Ханапий, аласа да аласа, сора карточкаланы кёбюрёк алсанг, кёбюрёк къабар эдинг, - деди.

Бу анга:

-Аллах береме десе, аздан да берликди, - деб къысха джууаб этди.

Ючден даган таймаз дегенлей, бу джол да алганды Ханапий юч карточканы. Заман дже-тиб, таблица чыкды. Телевидение бла берилгенине тюртюлмеди да, почтагъа барды. Стол джанына олтуруб, таблицагъа къарай башлады. Урубек деб да биреулен келиб къатына олтурду. Ол а харам какъдан артха турмаган бир затды. Ханапий бир карточкасын таблица бла къарай келиб:

-О хо! Велосипед. Бу да бир затха джарар. Спортлото ойнаганлы быллай бир зат къабмаган эдим, - деб, кеси-кесине шыбырдай, бир джанына салыб, экинчини алыб къарай башлады. Ол кёзюуде, хыйлачы Урубек велосипед къабхан карточканы алыб, аны орнуна кесиникин салыб къойду. Ханапий бирсиледе джукъ

табмай, энтда бир иги къарайым деб, биринчи карточкани алыб къараса, «Волга» деб тура. «Ура! «Волга» - деб ёрге турду, къууаннгандан бетине къызыл урду. «Адамны малы кетерик болса, иеси башчы болур» дегенлей, Урубек кеси къолу бла «Волганы» бериб велосипедни алгъанына кыйналыб, терен ахсынды, шашаргъа джетди, шашыб а кълалмады.

Г А К Г А У

Бёденеланы (Байчораланы) алгъа ургъан, бай заманларыды. Гакгау деб бир башсыз тиширыу алагъа барады. Ала анга бир къой береди. Ол аны башындан тартыб келе тургъанлай, (къарачай къой а кийикчады да) юркюб кълундан ычхыныб кетеди. Гакгау аны ызындан къараб, ачууланыб:

-Ай, сени меннге бергенлеге Аллах чамлансын, алай-былай боллукъла... - дегенди.

Бёденеладан къл таш ата тургъан джашла мюйюшден чыгъыб:

-Гакгау, кимлеге аманла айтаса?! - дегендиле. Гакгау кълоркългъанды да:

- Бёденелагъа да, меннге да Аллах чамлансын дей эдим, - дегенди.

КЪАЧАРБИЙЛАДАН ЭКИ ХАПАР

«Хейт!» деген таууш эшитилди. Къачарбий чыкъды. Таууш этген эркиши:

- Сизге къум керекмиди? - деди. Къачарбийни юй бийчеси ызындан чыкъды да:

- Къум шекерибиз бошалгъанды, бир машок алайыкъ, - деди. Айтхан багъасын бериб, бир машок алдыла. Сатхан адам, машинасын къыздырыб, кез туурадан терк ташайыб кетди. Была бир кесекден шай ичеик деб, машокну башын ачыб къарасала, Къобан джагъадан керти да тюз къум.

Бир бёлек кюнден, ингир ала, дагъыда, «Хейт!» деген таууш эшитилди. Къачарбий чартлаб чыкъды. Къычыргъан эркиши:

- Сизге отун керекмиди? - деди. Къачарбий:

- Огъай, огъай, бир зат да керек тюлдю, - деб ашырды да, кеси юйге кирди, хапарлады. Мыннга уа кесибизни алдатмадыкъ деб, юйде къууанч тыбырлы болдула, къобуз да сокъдула.

Къачарбий эртденбла туруб къараса, арлакъда, джатманы тюбюнде, отха салыргъа деб эки джылгъа хазырлагъан отунларындан бир джаркъа да къалмай, джокъ болуб тура эди.

КЕНДИР МАШОК

Луккул айны джылы кюнлерини биринде Шоркъшайдар кендир машокну тёрт бюклеб, къолтукъ тюбюне уруб, базаргъа тебреди. Аны да, муну да алырса деб, къатыны талай затны айтды. Бу, хо, хо деб кетди.

Шоркъшайдар, базарда кѣбден бери кѣрмей тургъан бир суйген тенгине тюбѣб къалды. Ала джылы саламлашыб, тынчлыкъ-эсенлик сордула. Хапар айта, къолларын ѳрге келтюре да харх этиб кюле, базарны къалынында ары-бери бара, иги кесек заман ашырдыла. Къол алышыб, тенги кетди джолуна. Бу, аллыкъларымы ала барайым деб къараса, машогу джокъ тура. Айланган джерлеринде къарады, табылмады. Джукъ да алмай, юйюне къайтды. Юйде хапарын айтханлай, къатыны:

-Алайса да сен, сен этген ишден мен ѳмюрге къууанмагъанма. Башха киши болса, бир машокну эки машок этиб, аланы да ичлерин толтуруб келлик эди. Сен а къолунгда джангыз машокну туталмай, телича, тас этиб келесе...

Шоркъшайдар былай айтды:

- Къой, къатын, къой, бюгюн базарда машок тас этгенле бирда кѣб болдула.

БАГЪАЛЫ МАШИНА

Аскербий джангы «Волгасын» къыздырыб келиб, джолну къысха айланчында сол джанына бургъанлай, машинасы ауду да, кюлге аунагъан къотур эшекча, аунаб-аунаб, чархларыны юсюне тюшюб тохтады. Насыбха, Аскербийни кесине джукъ болмады. Ол бери чыгъыб, машинаны тѳерегине айланыб къарады да:

- Сау айны ишлеб алгъан машинамы чотдан чыгъарыб къойдум, - деди, къырау ургъан хончасын къашый.

Бир кесекден, Къаншау «Запорожец» машина бла келиб, туура алайгъа джетгенлей, ол да аудурду. Бери чыгъыб, машинагъа къарады да:

- Бютеу джашаууму ишлеб, джыйыб алгъан машинамы джараусуз этиб къойдумда, - деди.

Аскербий анга:

- Алан, къарачайлы, соргъанны айыбы джокъду дейдиле, бир сорайым, аллай багъалы машинаны нек алгъан эдинг сора? - деди.

Мен эшитгеними айтдым, окъуучу да эшитмегеннге айтыргъа боллукъду.

БАЗАРДА

Узун столну ары джанында тиширыула олтуруб, мияла банкала бла сют-айран сатадыла.

Назамир деб бир эркиши алагъа къарай-къарай алайтын озуб баргъанлай, бир тиширыу:

- Ал, ал, - деб къадалды. Назамир бир банканы алды да, кете барды. Банканы иеси тиширыу ызындан сюрюб джетди да:

- Къайры алыб бараса?! - деди.

- Кесинг ал дединг да.

- Да, багъасын бермей алыб бараса.

- Да, багъасын бер демединг да, - деди Назамир, сабыр халда.

САЛАМЛАШЫУ

Озарукъ бла Лалдау къарнаш бла эгечдиле. Аналары аланы хоншу элде джашагъан эгечине джумушха ийди. Бардыла. Къарт амма ныгъышда олтуруб тура эди. Была аны бла къалай саламлашыргъа билалмадыла. Озарукъ:

-Сау кел, Пачахан, -деб амманы къолун тутду.

Лалдау, ол тюз айтмады, мен тюз айтайым деб, акъылына алай келди да:

- Сау бол, Пачахан, - деб амманы къолун тута ышарды.

ДЕРСДЕ

«Билекли бирни джыгъар, билимли мингни джыгъар», дегендиле бурунгу нартла-къартла.

Билим а ал башланган класслада алына башланнганы хакъды.

Абрек бла эгечи Абриза төртюнчю, не да - бешинчи классда окъуйдула. Бир кюн устаз Абризаны къангагъа чыгъарыб, бир задачны этерге берди. Абриза аман окъумайды. Бу джол, къалай эсе да, задачны эталмайды. Абрекии анга джюреги къыйналды да, задачны джууабын эгечине шыбырдаб 2-3 кере айтды. Джунчугъан Абриза аны эшитмеди. Абрек ачыуланды да, кёлтюртерек этиб, эгечине уруша, «Дикар», деди.

Абриза, устазгъа къараб, таукел айтды:

- Задачны джууабы дикарды.

КЪАЙЫН АНАНЫ КАРТЫ

Бу хапарны Америкадан келген бир адам айтхан эди. Футболгъа къараргъа деб, стадионга 90 минг адам джыйылады. Оюн башланырны аллында, къураучула джангы «Мерседесни» келтириб стадионну ортасына салыб:

-Хурджунундан чыгъарыб къайын анасны картын кёргюзгенге бу машинаны беребиз! - дейдиле. Ай медет, ол къадар адамдан машинагъа ие табылмай къалады.

ХАНУТРАЙ

Ханутрай эшикден киргенлей, къатыны:

- Къайры барыб келесе? - деб сорду.

- Уллу Къарачайгъа барыб келеме.

- Оу, мен джарлы, киши, Къарачайгъа да ол ауузунг бламы бардынг? - деди юй бийчеси. Аны ол сёзлери муну «джинлерин» къозгъадыла.

- Къатын, мени ауузуму джаратмагъан, кюн - тиймез бийченича, машинагъа миндириб айланганымы да джаратырыкъ болмазса: - деб, «Тойотасына» миниб, арбаздан чыкъды Ханутрай.

Машинаны мукъут этдириб сюрюб барыб, машинала сатылгъан базаргъа салды. Алыучула келиб, къараб-къараб кетедиле. Сора бир джаш:

- Сатамыса? - деб сорду. Ханутрай:

- Да, хо, сатама, - деди.

Ол джаш машинаны төгерегине айланыб къараб:

- Артында сол къанатыны тот бола башлагъаны барды, аны ючюн бир кесек тюшерсе. Онг къанатында сызылгъанчыкъ барды, аны ючюн бир кесек тюш. Ал капотуну урулгъанчыгы барды, аны ючюн бир кесек тюшерсе. Башында батханчыгы...

Ханутрай, аны сёзюн бёлүб айтды:

- Ашхы улан, мен борчлу болгъунчу, ма ачыкланы, машинаны ал да бар!

МИЛЛЕТЛИКНИ ТЮРЛЕНДИРИУ

Давид бла Исак (Исаак) ресторанда олтуруб, ашай-иче, ушакъ эте турадыла. Давид:

- Тенгим, чууут дейдиле, жиди дейдиле, бизни миллетибизни сүймегенле кёбдюле. Кел, миллетлигибизни ауушдурайыкъ, - деди.

- Къайдам тейри, ол кыйын иш боллукъ болур, - деди тенги.

- Европада эм мийик Минги тау болгъанын билесе. Аны къатында къарачай деб бир миллет джашайды. Биз барыб Минги тауну башына чыкъсакъ, бизге къарачайлыласыз деб къоярыкъдыла, - деди Давид. Алай этерге экиси да таукел болдула. Экинчи кюн хазырланыб, ючюнчю кюн, ала салыб Арыстовдан Минги таугъа

келдиле. Машыналарын алай къоюуб, кеслери таугъа ёрлеб тебретиле. Къыйын болса да, муратларына джетмей къоймазгъа къаст этгендиле. Давид, кюреше кетиб, ары, Минги тауну башына чыкъды. Ол кёзюуде, Исак Давидге:

- Мен былайдан ары баралмайма, джыджымынгы къыйырын бери джибер да, андан тутуб чыгъайым, - деди. Давид анга:

- Мен энди къарачайлыма. Бизде бир-бирине болушхан, бир-бирин ёрге тартхан адет джокъду. Ол себебден, сен къалай суйсенг алай бол, - деди.

МАИЛНЫ БИР КЮНЮ

Маил беш этажлы юйде фатарда джашайды. Телефон бла тенгин чакъырады да, Маил:

- Апон, кел, почтагъа барыб келеик, - деди.

- Кетдик! – дедиле экиси бирден. Эшикни ачаргъа деб, сабындан тутханлай, тохтаб, тенгине къарады да, Маил:

- Алан, билемисе, ол зат юйню аллында кёб олтуруучанды. Энтда алайда болур, мен анга тюбесем, джолум болмаучанды, - деди.

- Алай эссе, юйню арт джаны бла чыгъайыкъ.

Была юйню арт джаны бла тышына чыкъсала. Маил суймеген тиширыу алайда сюелиб тура.

- Алгъа, - деб, кёзю-башы бла кёгюзтдю Апон.

- Огъай, мени аллыма бу чыгъыб, бир кере да ишим тынмагъанды, - деди да Маил, ызларына, фатаргъа къайтдыла. Бир кесекден, Апон:

- Ол алайда турсун, биз юйню аллы бла барайыкъ, - деди. Была Апон айтханча чыкъсала, биягъы къатын алайда олтуруб тура. Джашла бир кесекни бир-бирине къараб, чабакълача, тауушсуз, селешмей турдула. Апон:

- Кель, джолубузгъа бара-барайыкъ. Аллайгъа эки кере тюбесенг, джолунг болады, деучен эди атам, - деди. Арлакъгъа баргъанлай, джолда тюшюб тургъан шайбаны алды да:

- Ма, бу аны бегитеди, темир табсанг, джолунг болады, - деди Апон.

Джашла салыб барсала, ишлер заманында почта джабыкъ тура.

- Темиринг да да ётюрюк, атангы айтханы да ётюрюк, мени айтханым тюз болгъанын кёрдюнгмю! – деб тебди Маил.

ИНГИРГИ КЕСАМАТНЫ АХЫРЫ

Ушакъ эте турдула да, ингир бола, кете теб-регенлеринде, Сюдюмхан Джезтюймеге:

- Меники къошха кетгенди, ол келгинчи сен эринги меннге берсенг а, - деди.

- Сеннге игиси, табы болсун, ансы мен огъай демейме, ауушдуруб огъуна къояйыкъ, - деди Джезтюйме. Къол алышыб, кесамат этдиле.

Арадан талай ай ётдю. Джезтюйме бла Эри бал бла джауча джарашыб, аламат джашайдыла. Сюдюмхан а аланы кёргени сайын, ишлеген, аламат эрин дженгиллик этиб, ичгичи эрге аууш-дургъанына кыйнала, ауруулу болгъанды.

БОЯУНУ КЮЧЮ, НЕДА ЭРТДЕНГИ КЪОНАКЪ

Кече къаты джукълаб туруб, эртденбла эртде уяндым. Бек адаргы аякъ тауушла эшитилдиле. Ары айланыб къарагъанымда, бир тиширыу терезени къатында бетин ары-бери буруб, къолунда кюзгюге къарай тура эди. Мен башымы бери, къабыргъа таба буруб, кёзлерими кысыб, уллу сагъыш этеме:

«Эртденнги къонакъ къонакъ болмаз» дегенлей, бу эртденнгиде мени бёлмеме сормай-ормай кириб келген кимди экен? Къатын, сатыу-матыу деб кетгенли талай ай болады. Мында джокъду. Ол, сабийлени аналарына айтама, къара шинлиди, муну уа бетинде кызылы бла агъы тёгюлюб турады. Аны кирпичлери, къашлары, чачы сарыдыла, мунукъула уа къаб-къараладыла. Эринлери да кыб-кызылладыла. Аны чачы тюздю, мунукъу бурма-бурмады. Ол семиз кибикди, бу уа субай санлыды. Мийиктабанлада тюл эссе, мийигирек да кёрюнеди. Аны чебгени бети бетлиди, мунукъу оюулуду, омакъды, джангыды. Къалай да бу анга ушамайды.

Джин къыз болур дерге да болмайды. Нек десенг, джин адамгъа аллында тюшюнде, артда тюнюнде аз-аз кёрюне башлайды. Алмастыды дерге уа, ол кеси гитче, чачы узун болады. Ол да келишмейди. Барысы да болмай эссе, сора бу шайтанды. Шайтан а кимни суйсе анны тюрсюнюне кириб кёрюнеди. Аякълары терсине айланьбдыла да, джангыз аланы тюзеталмайды. Бу келиб тургъан бла мени ортабызда стол барды да, аякълары кёрюнмейдиле. Къалай да болсун, бу шайтанды деген акъылда тохтадым. Къартла айтыугъа кёре, шайтаннга сёлешмесенг джукъ эталмайды, сёлешсенг а, алындырады. «Бисмилля» дегенлей а, терк огъуна тас болады. Мен аланы эшите тургъанма, билеме. Билгенинг бир кюн бир джараб къалады. Сора башладым:

- Бисмилля! Бисмилля! Бисмилля!.. – деб.

- А киши, тюшюнгде шайтанла бла сёлешеми тураса? – деди эртденги къонакъ.

- Огъай, тюнюмде сёлешеме, - дедим, сёзню чамгъа бура, сёлешгенинде таныдым да, ол келиб тургъан кесими юй бийчем болгъанын.

СЕНИ КЁРЮБ

Залдау юч-тёрт кюнден бери ауруб джатады. Анны эшитиб, Эри, Астелгерий къоштан келди. Эрин кёргенлей, Залдау:

- Киши, мен ёлсем, сен къатын алмазса, - деб джылады.

Астелгерий:

- Джылама, джылама, сени кёрюб, мен къатын аллыкъ тюлме, - деди.

ОЛ КЮНДЕН БЕРИ

Бусагъатлада, не джашырыу, миллетибизни бир къауумунда ачха, байлыкъ деб чабышыб айланнгъан болмаса, адеб, намыс, ишленмеклик дегенча, багъалы адетлирибиз джукъара барадыла.

Папалай деб биреулен уллу джолну (трасаны) къаты бла бара тургъанлай, гитче, тар орамдан Гагуна деб бир джаш тиширыу чыгъыб, иги арлакъда, тохтаб, сакълаб турду. Папалай аны аллы бла озуб тебрегенлей:

- Эгечим, сыйлагъанынг ючюн, сыйлы бол, насыблы бол. Аллах сениге кийик саулукъ, кеб байлыкъ, узакъ ёмюр берсин, ол ёмюрню да кесинг суйгенча этсин. Сени ёстюрген ата-анагъа аллах минг игилик берсин, - деб кетди.

Кертисиндеуа, уллу джолда машинала чебген сокъгъанча, ары-бери къызыу джюрюй эдиле да, Гагуна аладан ёталмай сакълагъан эди. Ала сериюн болгъанларында, бу да ышара-ышара, тири-тири атлай, джолдан ётуб кетди.

Амма, ол кюнден бери Гагуна Папалайны айтхан алгъышларын эсине тюшюрюб, эркишилеге джол бергенлей турады.

КЪАРАЧАЙЛЫ ПАПУАС

Тенгизде бара тургъанлай, кеме чачылыб, сууну тюбюне кетиб тебрейди. Анда бир къарачайлы да болады. Ол уста джюзе билгенди. Джюзюб алайды бир айрымканнга чыгъады. Бара-барыб дауурбаз ургъан таууш эшитеди. Таууш чыкъгъан джанына барыб къараса, папуасла «Данггы-дюнггю, данггы-дюнггю!» деб тепсей, орталарында да бир акъ шилли адам дауурбазны къарачай какъам чыгъарыб ура тургъанды.

Бу кысыла барыб, анга:

- Къарачайлымыса?- деб соргъанды.

- Хо, къарачайлы папуасма, сен да папуасма де, ансы ашаб къоярыкъдыла,- дегенди ол, дауурбаз ургъаным тохтатмагъанлай.

АГЪАЧ КЕСЕРГЕ

Адам кёрюрюм кёрмей кёрге кирмез, деб айтыу барды. Не этериксе, джашауда не да болады.

Экеуленни ишлери сюдге тюшеди. Сюдюню келегинде терек чапырак суратла болгъандыла. Ишлери сюдге тюшгенлени бирини къулакълары бегирек долгъанды. Сюдю приговорну окъугъанында, къулакълары бегирек нёгерине:

- Бу чегетчи бизге не дейди?- деб соргъанды.

Нөгери анга:

- Сиз онбешишер джылны агъач кесериксиз дейди,- дегенди.

БАШЛАРЫ

Тылмачлыкъ.....	3
Гитче келинни уллу келини.....	6
Джангы келинни джангылычы.....	7
Къайын ана бла келин.....	7
Джангы ана.....	8
«Бугъа саумуду?».....	8
Эркек къадыр.....	9
Махуш.....	10
Къошда.....	11
Сокканы сёзлюгю.....	12
Саниятны сатыуу.....	14
Бири джокъду.....	16
Джюзтюменни дарманы.....	18
Тыйын тон.....	19
Шайтанла.....	20
Къасым бла шайтанла.....	21
Сюлемен.....	22
Тот бёчке.....	23
Джау джакъмагъанма.....	24
Хоштай бла Шоштай.....	24
Айтханын этерге.....	25
Багъалы киштик.....	26
«Къоркъмагъыз».....	28
Ташкёпюрню джолу.....	32
Терсбасар къонакълыкъда.....	36
Дерт.....	40
Долларла.....	45
Муссаны ийнеги.....	48
Туннелде.....	51
Устаз Сабаз.....	52
Чылкъычыла.....	52
Эчкини багъасы.....	53

Сын таш.....	54
Зулкъайны машиналары.....	55
Джелбермезни юйлениую.....	60
Эки къатынлы кишиле.....	62
«Чабханлай келликди».....	64
Бара тур.....	65
Карамель конфет.....	65
Насыблы маймул.....	66
Джангы отлукъну ахыры.....	66
«Кел, къачайыкъ».....	69
Чагъырбийни насыбы.....	70
Чабар улу Пилтекени хапарлары.....	71
Конкурс болду.....	73
Акъырын барырча.....	75
Эшек оздumu?.....	76
Аракъы шыша.....	76
Алтын къошун.....	78
Челекми дейсе?.....	80
Тыкачыкъ.....	80
Автобусда.....	81
Чагъырбий бла Пилтекени къалай танышханларыны юсюнден.....	82
Чагъырбий сюде.....	83
Пилтеке бла шапа.....	83
Тарт, къашха, тарт!.....	84
Эза.....	85
Акътуякъны ахыр кюню.....	86
Списелен.....	88
Къачхан-Манаф.....	89
Эки да бер.....	89
«... Былай иги тюлмюдю?».....	90
Сабыр кёллю сарыбий.....	91
Спортлото.....	93
Гакгау.....	94
Къачарбийладан эки хапар.....	94

Кендир машок.....	95
Багъалы машина.....	96
Базарда.....	97
Саламлашыу.....	98
Дерсе.....	98
Къайын ананы карты.....	99
Ханутрай.....	99
Миллетликни тюрлендириу.....	100
Маилны бир кюню.....	101
Ингирги кесаматны ахыры.....	102
Бояуну кючю, неда эртденги къонакъ.....	103
Сени кёрюб.....	104
Машинала-уस्ताзлача.....	105
Къарачайлы папуас.....	106
Агъач кесерге.....	106
Башлары.....	108

Салпагаров Рамазан Абул-Керимович

ШАЙТАНЫ

*Юмористические и короткие рассказы
на карачаевском языке*

Редактор *З.А.Бостанова*

Корректор *В.И.Хубиев*

Компьютерная вёрстка *З.А.Бостанова*

Художник *Р.Салпагаров*

ИЗДАНИЕ

Издательство «Поллиграфист-2»
г. Черкесск, ул. Первомайская, 47

Подписано в печать 17.09.2008 г.
Формат 60x90^{1/16}. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Гарнитура «Школьная». Физ.п.л. 7,0. Заказ № 743. Тираж 500.

Сверстано и отпечатано с готовых оригинал-макетов в ООО «Полиграфист-2».
Свидетельство 1040900954093 от 03.02.2004 г.
369000, г. Черкесск, ул. Первомайская, 47. Тел.: (87822) 5-80-59.

